

Póly a polarita v postautoritářských multipartismech

Polarita, centrismus a transformace „středu“ ve stranicko-politických soustavách Řecka, Španělska a Portugalska

MAXMILIÁN STRMISKA

Utváření stranicko-politických pólů jakožto formací ztělesňujících hlavní volebně-politické opce a hlavní operační jednotky příslušného stranicko-politického uspořádání¹ a s tím související utváření polarity, zahrnující nejen ustavení určité konfigurace pólů, nýbrž do značné míry rovněž soubory predispozic pro reprodukci základních vzorců interakcí relevantních stranicko-politických formací, představuje klíčový moment v procesu profilování a „zrání“ pluralitních kompetitivních systémů politických stran. Tak tomu bylo a je i v případech více méně nových či „mladých“ stranicko-politických soustav, zrodivších se v rámci procesů transformace režimů a přechodů k demokracii. Je ovšem zapotřebí zároveň připomenout, že se zde jedná o osobitou kapitolu studia utváření stranicko-politické polarity.² Dynamika a charakter vyústění procesu formování pólů a polarity v transformujících se politických systémech a politických opcích nemohou být totiž posuzovány striktně podle stejných měřítek, jež našla uplatnění v případech stranických systémů, jimž bylo dopřáno „zrát“ a rozvíjet se po dlouhá historická období v prostředí ušetřeném traumatizujících momentů mocensko-politické, sociokulturní a případně i socioekonomické diskontinuity. Tato okolnost musí být vzata plně v úvahu při přípravě výzkumného pole a konstrukci perspektivy vhodné pro rozvoj efektivního srovnávání a hodnocení jevů spjatých s utvářením stranicko-politické polarity. Je přitom zřejmé, že takových potenciálních badatelských perspektiv, v kontextu studia profilování stranických systémů více či méně legitimních a aplikovatelných, je celá řada, přičemž v rámci každé z nich mohou být favorizovány různé postupy a pozornost věnována v různé míře jednotlivým aspektům zkoumané problematiky. Tento metodologický pluralismus se jeví být přirozeným fenoménem, vezmeme-li v úvahu jednak geografickou či geopolitickou, historicko-politickou a sociokulturní rozmanitost nabízejících se předmětů výzkumu, jednak množství a různorodost faktorů, jež v každém jednotlivém případě přechodu k demokracii a vytváření pluralitního politického systému sehrály více či méně důležitou roli. Budiž řečeno, že v této studii nepůjde o konstrukci a uplatnění nějaké rádooby všezahrnující, extrémně ambiciózní „tranzitologické“ či snad „post-tranzitologické“ badatelské perspektivy, nýbrž spíše o dílčí konfrontaci s velmi významným výsekem problematiky utváření hlavních stranicko-politických pólů, politického pluralismu a procesu profilování relativně privilegovaných „umírněných“ centristických volebně-politických opcí v Řecku, Španělsku a Portugalsku v období zahrnujícím první desetiletí postautoritářského vývoje jejich stranicko-politických soustav (tedy zhruba od poloviny sedmdesátých do poloviny osmdesátých let XX. století). Pozornost bude v této souvislosti věnována jednak genezi hlavních pólů,

jednak osudu nejdůležitějších centristických formací a stranicko-politických ztělesnění umírněného „středu“ (ať totožných či odlišných od těchto hlavních pólů), resp. (re)definování a (de)konzolidaci „středu“ stranických systémů v počáteční fázi dosažení procedurálního konsensu a institucionalizace „pravidel hry“ a následně pak ve fázi přechodu k více či méně „normální“ soutěživé stranické politice, postupného profilování převládajících vzorců stranicko-politických interakcí a charakteristických „typových“ rysů příslušných soustav politických stran.

1. Stranicko-politický pluralismus a hlavní póly v raném období transformace

V řeckém a španělském kontextu bylo možné identifikovat formaci, ztělesňující v raném období transformace hlavní stranicko-politický pól bez obtíží – takovou formaci byla Nová demokracie (ND) a Svaz demokratického středu (UCD) – v Portugalsku však nikoli; lze pouze konstatovat, že nejvíce se této pozici ve druhé polovině sedmdesátých let XX. století přibližovala Socialistická strana (PS).³ Druhý (potenciální ústřední či alternativní) hlavní „opoziční“ pól byl nejspíše rozeznatelný opět ve Španělsku (kde jej ztělesňovala Španělská dělnická socialistická strana; PSOE); zatímco v Řecku a Portugalsku byla v tomto ohledu situace složitější. V Řecku se této pozici přibližovaly formace Svaz středu-Nové síly (EK-ND); resp. nástupnická formace Svaz demokratického středu, EDIK) a Panhellénské socialistické hnutí (PASOK), v Portugalsku pak především Lidová demokratická strana (PPD; resp. Sociálně demokratická strana, PSD) a – zejména zpočátku, i když v poněkud omezené míře – rovněž Portugalská komunistická strana (PCP).

Tabulka A⁴

Politické strany / systémy politických stran v prvních třech postautoritářských legislativních obdobích	Volebně nejsilnější formace – hlavní pól	Volebně nejsilnější soupeř	Vedlejší póly a další relevantní formace
Španělsko – 1977	UCD	PSOE	AP, PCE
Španělsko – 1979	UCD	PSOE	AP, PCE
Španělsko – 1982	PSOE	AP	PCE
Řecko – 1974	ND	EK-ND	PASOK, KKE
Řecko – 1977	ND	PASOK	EDIK, KKE, EP
Řecko – 1981	PASOK	ND	KKE
Portugalsko – 1975	PS	PPD	PCP, CDS
Portugalsko – 1976	PS	PPD/PSD	PCP, CDS
Portugalsko – 1979	AD (PSD, CDS, PPM)	PS	APU (PCP, MDP)

Je zřejmé, že identifikace hlavního stranicko-politického pólu v raném období transformace má své meze. Kromě vcelku zjevné skutečnosti, že charakteristika polarit příslušných stranicko-politických uspořádání zahrnuje zřetelně širší okruh problémů, než je identifikace jednotli-

vých hlavních pólů (anebo dvojice hlavních pólů),⁵ je třeba vzít v úvahu minimálně dva další významné momenty. Za *prvé*, je třeba vyvarovat se přeceňování „systémotvornosti“ a celkového vlivu počáteční sociopolitické polarizace, v podstatě nevyhnutelně doprovázející transformaci režimu, která – přinejmenším na první pohled – velmi usnadňuje a zjednodušuje profilování hlavních stranicko-politických pólů jakožto rozhodujících volebně-politických opcí. Bylo by naivní předpokládat, že výchozí sociopolitická polarizace (nový versus starý režim atp.) fatálně a bezesbýtku předurčuje další vývoj, jenž by pak měl představovat jen jakési její lineární pokračování, včetně ztělesnění hlavních volebně/stranicko-politických opcí a (embryonálních) hlavních pólů. V průběhu formování pluralitních postautoritářských uspořádání se nepochybně proměňují jak konjunkturální, tak rovněž – byť v poněkud menší míře – strukturální předpoklady etablování a reprodukce polarit i pluralit stranických soustav, přesněji řečeno určitých forem této polarit a pluralit. Počáteční sociopolitická polarizace produkuje – a to nevyhnutelně – pouze jakousi prozatímní, primitivní stranicko-politickou pluralitu i polaritu. Za *druhé*, rozvíjení této primitivní stranicko-politické pluralit a zejména polarit probíhá v různých fázích (jejichž periodizace může, ale nemusí odpovídat historicko-politickému členění transformačního demokratizačního a konsolidačního procesu) a v různých rovinách. Při této příležitosti se jeví jako analyticky mimořádně důležité rozlišení procesu zúžení okruhu volebně úspěšných stranicko-politických alternativ, zúžení, které může konečkoncům proběhnout velmi rychle a přitom relativně efektivně, a procesu profilování vládního-koaličního a/nebo opozičního potenciálu a vlastností jednotlivých volebně více méně úspěšných politických stran či aliancí (operačních jednotek stranického systému), relevantních jak z hlediska utváření vládních-koaličních formulí, tak z širšího hlediska povahy „outputs“ a celkové role stranické soustavy v komplexu vztahů společnost – systém politických stran – stát. Tento proces je delší a v řadě ohledů mnohem náročnější než zmíněné zúžení volebně politických opcí a „volebně-stranické nabídky“. Bylo by tedy omylem přikládat kupříkladu ukončení období „sta stran“ nějaký zásadní význam pro konsolidaci pluralitní soutěživé stranicko-politické soustavy. Jde pouze o jednu – byť nezbytnou a nezastupitelnou – etapu formování funkčních pluralitních multipartismů, nic více, ale také nic méně.

Je ovšem třeba se při této příležitosti zmínit ještě o jednom významném aspektu komplexní vazby mezi pluralitou a polaritou v raném období vývoje postautoritářských režimů, totiž o vztahu mezi stranicko-politickou pluralitou vyjádřenou počtem volebně více méně úspěšných formací (jednotlivých stran, aliancí, bloků), počtem rozlišitelných stranicko-politických rodin či táborů (ať s jediným či plurálním „organizačním ztělesněním“) a počtem a konfigurací hlavních a vedlejších pólů. Jedná se zde o soubor problémů, jejichž posouzení často komplikuje nejasnost aplikovaných pojmů a schémat, počínaje konceptem stranicko-politické rodiny či tábora. V dané perspektivě, soustředěující se na evoluci stranicko-politické polarit, jde v této souvislosti především o otázku, zda lze překonání periody „sta stran“ a primitivní postautoritářské pluralit interpretovat – mimo jiné – jako dosažení určité rovnováhy mezi hlavními a vedlejšími póly (či alespoň relevantními politickými stranami) a stranicko-politickými rodinami či tábory, samozřejmě za předpokladu současného dosažení určitého stupně souladu mezi konfigurací pólů a diferenciací elektorátu, resp. dlouhodobými trendy volebního chování v daném systému. Jinak řečeno, lze ustavení pólů interpretovat *také* jako ustavení efektivní reprezentace stranicko-politických táborů? S vědomím toho, že v obecné rovině lze na takovou otázku poskytnout pochopitelně jen obecnou odpověď, je možné říci, že tomu tak do jisté míry (nikoli bezvýhradně) je – či opatrně řečeno – může tomu tak být. Stranicko-politické póly (hlavní i vedlejší) lze

vskutku chápat jako ztělesnění určitého volebně-politicky významného stranicko-politického tábora či rodiny, ovšem pouze tam, kde lze o takových dlouhodobě existujících a jasně ohraničených táborech či rodinách hovořit, tzn. v přiměřeně strukturovaných a pokud možno kontinuálně se vyvíjejících politických opcích. To obvykle není případ nových postautoritářských pluralismů, kde je třeba brát v úvahu systémotvorný impakt momentů diskontinuity i prvků kontinuity. V této perspektivě se utváření vazeb mezi politickými stranami jako aktuálními či potenciálními póly a stranicko-politickými tábory či sektory jeví jako komplexní dynamický proces, při jehož posuzování je třeba vyvarovat se přeceňování „nestabilního“ charakteru politických stran jako dynamických jednotek systému a zdánlivě stabilního charakteru stranicko-politických táborů či ideologicky vymezených sektorů pojímaných *a priori* jako „statické“ elementy daného uspořádání. Nejde zde pouze o odtažitou teoretickou úvahu, protože interpretace těchto vazeb nesporně ovlivňuje například posouzení volatility elektorátu (včetně rozlišení vnitro- a meziblokové volatility) a tudíž celkový pohled na stabilizaci či konzolidaci příslušných systémů politických stran. O podrobnější pohled na zajímavé aspekty tohoto i dalších výše zmíněných problémů se pokusím v dalším výkladu věnovaném raným fázím evoluce plurality a polarity postautoritářských stranicko-politických soustav v Řecku, Španělsku a Portugalsku.

2. Řecko: dva hlavní póly, tři stejnorodé stranicko-politické tábory?

Vznik soustavy uspořádané kolem dvou velkých politických stran, ztělesňujících hlavní póly (Nové demokracie, ND, a Panhellénského socialistického hnutí, PASOK) v Řecku ve svých nejdůležitějších fázích v letech 1974–1977 a 1977–1981 úzce souvisel s postupnou redukcí volebně-politického potenciálu ostatních politických uskupení. Jejich vliv byl ostatně omezen od počátku faktem „jednobarevné“ absolutní parlamentní většiny ND, vykazující navíc v letech 1974–1977 přinejmenším některé rysy ultradominantní či quasiultradominantní formace. Do jisté míry tento proces znamenal vytlačování „starých“ stran stranami více či méně „novými“. Nejednalo se však o přímočarý proces, který by automaticky vyústil v symetrickou bipolarizaci řecké stranicko-politické scény. Zatímco Nová demokracie se v pravostředové a současně rovněž – byť, jak se záhy ukázalo v parlamentních volbách v roce 1977, nikoli bez problémů – v pravcové části politického spektra prosadila díky spektakulárnímu volebnímu vítězství v roce 1974,⁶ v oblastech středu a levého středu se situace ve prospěch PASOK zprvu nevyvíjela tak jednoznačně. Na tradice nejvýznamnější řecké centristické formace z období šedesátých let XX. století – Svazu středu (EK) – bezprostředně navazovala aliance Svaz středu-Nové síly (EK-ND; od roku 1976 přeměněná ve Svaz demokratického středu, EDIK), která v parlamentních volbách roku 1974 získala 20,4% hlasů. Představy levicově-centristických liberálů a sociálně demokratického proudu ze Svazu středu-Nových sil o dalším vývoji této formace se ovšem nepodařilo naplnit a tak následovalo odštěpování různých skupin, jež se v letech 1977–1979 podílely na založení, resp. osamostatnění a reagregaci několika menších centristických formací (např. různých sociálně-liberálních uskupení, Strany demokratického socialismu, KODISO; Strany socialistické iniciativy, KSP aj.). Po neúspěchu Svazu demokratického středu v parlamentních volbách v roce 1977 (EDIK získal 11,9% hlasů) následoval rychlý, co do svých důsledků přímo drastický úpadek volebního a politického potenciálu Svazu demokratického středu, provázený vnitrostranickými konflikty, celkovou diskreditací a odlivem přívrženců EDIK k PASOK, v menší míře pak i k jiným politickým stranám.⁷

Zápas o zdroje politické legitimace a volební mobilizace, probíhající ve druhé polovině sedmdesátých let XX. století v prostoru středu a levého středu řecké stranicko-politické soustavy mezi EDIK (EK-ND) a PASOK – bez ohledu na jeho nepochybně významné systémotvorné důsledky – může být interpretován různým způsobem. Kupříkladu podle názoru G. T. Mavrogordatose soubor EDIK versus PASOK zásadním způsobem nenarušil dlouhodobé rozdělení relevantních řeckých politických stran do tří hlavních politických rodin či táborů, zahrnujících konzervativní pravici, liberálně-republikánský střed a marxistickou levici.⁸ Mavrogordatos tvrdil, že první dvě postautoritářská volební, resp. povolební období (1974–1977, 1977–1981) se obecně vyznačovala intenzivním zápasem *uvnitř* jednotlivých řeckých stranicko-politických rodin, spíše než v pravém slova smyslu *mezi* nimi – přičemž volební převaha ND byla v obou případech zřejmá. Tento svým způsobem prozatímní zápas skončil v roce 1981. Toho roku řecké parlamentní volby – kromě toho, že s sebou přinesly alternaci vládní strany – podle Mavrogordatose potvrdily, že každá ze stranicko-politických rodin je opět (jako tomu bylo před rokem 1967) reprezentována jedinou stranou (ND; PASOK; KKE ex.).⁹ Tento pohled je však velmi zjednodušující a strnulý, přičemž nebere dostatečně v úvahu dynamiku a odlišný význam změn proběhnuvších v jednotlivých stranicko-politických rodinách. I když ve všech třech těchto rodinách či táborech proběhly pozoruhodné a více či méně důležité změny, rozhodující byla právě mutace, již zaznamenal centristický tábor, mutace, jež bezprostředně souvisela s vyústěním zápasu EDIK (zřetelně „složené“ a je otázkou nakolik inherentně nehomogenní formace) versus PASOK. Lze souhlasit s tím, že faktickým dědicem strukturálního postavení „starého středu“ se stalo Panhellénské socialistické hnutí, tedy nová formace s ambivalentní, quasiradikální socialisticko-populistickou platformou, jež se za dané souhrny faktorů strukturální i konjunkturní povahy (včetně tehdy jasně patrného vyčerpání volebního mobilizačního potenciálu tradičních verzí republikanismu a – byť ve znatelně menší míře a ne tak zřetelně – rovněž centristického liberalismu) ukázala být výhodnou. Je však třeba upřesnit, že ovládnutí někdejších pozic „starého středu“ Panhellénským socialistickým hnutím neznamenovalo automaticky ovládnutí či získání účinné kontroly nad všemi zdroji politické legitimace „středové“ provenience.

Teze o třech v podstatě homogenních řeckých stranicko-politických rodinách či táborech se jeví jako poněkud problematická a rovněž pravo-středově-levá diferenciací jednotlivých politických stran, reprezentujících zmíněné rodiny, není tak jednoduchou záležitostí, jak by se mohlo na první pohled zdát. Za zmínku stojí v této souvislosti přístup Yannise Papadopoulose, který bez ohledu na historické vazby postautoritářských řeckých politických stran (v období po roce 1973/1974) k tradičním ideologickým rodinám zdůraznil, že tyto strany až na výjimky nezachovaly, resp. nepřevzaly původní názvy z doby před rokem 1967. Tyto strany tudíž prostě nemohly – ve změněných podmínkách a s novou či pozměněnou identitou – jednoduše a bezprostředně převzít všechny vlastnosti svých předchůdkyň ani stranicko-politických rodin jimi reprezentovaných. Ostatně stupeň ideově-programového (sebe)vymezení řeckých stran v sedmdesátých a osmdesátých letech XX. století nebylo možné přeceňovat, neboť „personalistické“ konstrukce, na nichž byla většina z nich závislá, činily toto vymezení a sebevymezení, stejně jako celou stabilizaci stranicko-politické soustavy poněkud pochybnými, a to navzdory překonání počáteční fragmentace a ustálení hlavních volebně-politických alternativ. Nelze však přehlédnout skutečnost, že Papadopoulos sice kritizoval představu o třech řeckých stranicko-politických rodinách-táborech kryjících se „historicky“ i obsahově s pravici, středem a levicí, ovšem nenabídl jasnou alternativu vůči takovému dělení; omezil se pouze na zdůraznění vhodnosti diferenciací

řecké pravice, středu a levice na další sektory, resp. „ideologické oblasti“ (*extreme right, moderate right, centre, socialist, communist and extreme left*).¹⁰ Yannis Papadopoulos se ovšem nepokusil o formulaci dostatečně zdůvodněné detailní odpovědi na otázku, jak a kým byly tyto oblasti v jednotlivých fázích vývoje nového řeckého stranicko-politického pluralismu reprezentovány.

Řešení tohoto problému nabídl Nikolaus Wenturis, který v ideologickém spektru řecké parlamentní reprezentace v letech 1946–1981 identifikoval celkem osm uskupení: kromě zbytkové kategorie „nezávislých“ a odštěpených skupin rozlišil („zprava doleva“) pravicově konzervativní strany, konzervativní strany, konzervativně liberální strany, liberální strany, levicově liberální strany, socialistické strany a komunistické strany.¹¹ V jednotlivých legislativních obdobích se parlamentní potenciál jednotlivých uskupení lišil, stejně jako jejich konfigurace, přičemž Wenturis explicitně uznával jak fakt plurální reprezentace jednotlivých stranicko-politických rodin či sektorů (tzn. situaci, kdy více stran – ať operujících samostatně či v aliancích – současně reprezentuje stejnou stranicko-politickou rodinu), tak možnost, že jedna souborná formace mohla eventuálně reprezentovat dvě nebo i tři vzájemně si blízká stranicko-politická uskupení. Přirazení konkrétních stran k jednotlivým uskupením ani jejich lokace v kontinuu pravice–střed–levice však nebylo vždy jednoduchou záležitostí. To platilo zejména pro odlišení konzervativně-liberálních a liberálních, levicově liberálních a socialistických stran. Kupříkladu Nová demokracie ve Wenturisově schématu reprezentovala sektor konzervativních a konzervativně liberálních stran, přičemž konzervativně liberální formaci představovali také Neoliberálové (*Neofiletheri*) K. Mitsotakise.¹² Důsledně odlišení Neoliberálů od jiných liberálních formací z EK-ND a EDIK bylo ovšem – na bázi rozlišení jejich „rodinné příslušnosti“ – poněkud sporné. Levicově liberální strany byly zase *de facto* reprezentovány formálně socialisticky orientovanými stranami (např. Strana demokratického socialismu, KODISO).¹³ Podobné dílčí problémy bychom našli i při zkoumání reprezentace dalších stranicko-politických sektorů uvedených ve Wenturisově schématu. To však není zdaleka vše. Vzhledem ke známému ideově-programovému deficitu značné části řeckých politických stran (který se netýkal jen období před rokem 1967, nýbrž do jisté míry i raných fází vývoje postautoritářského stranického pluralismu), bylo totiž nutné kromě genetických aspektů profilování jednotlivých stran přihlížet k jejich prostorové (pravo – středové – levé) identifikaci a sebeidentifikaci, jejíž interpretace byla ovšem často také sporná. Nikolaus Wenturis hovořil v této souvislosti příznačně o pouze parciální liberalizaci konzervativního tábora (ND) v pravolevém kontinuu, zahrnujícím rovněž dimenzi střed (umírnění) versus krajnost (radikálové), přičemž EK-ND a PASOK v roce 1974 umístil těsně vedle sebe v levostředové oblasti, avšak v roce 1977 vzdálenost mezi pravostředovým umírněným EDIK a levostředovým PASOK byla podle jeho názoru již citelná, což komplikovalo jejich posouzení jakožto operačních jednotek náležejících do stejné rodiny-tábora. Ve Wenturisem zkonstruované řecké pravolevé škále se navíc EDIK nacházel zhruba na stejné úrovni jako ND, avšak zatímco EDIK byl podle Wenturisova názoru umírněnou stranou, ND představovala spíše radikální formaci.¹⁴ Nesnadný úkol představovala charakteristika PASOK, které se Wenturisovi současně jevilo jako hlavní reprezentant socialistických stran a jako přeměněná část někdejšího liberálního středu či levého středu. Panhellénské socialistické hnutí přitom nebylo – geneticky vzato – nástupnickou stranou vzhledem k někdejší hlavní formaci socialistického sektoru (Sjednocené demokratické levici; EDA), ale významnou částí řeckého elektorátu bylo přitom takto vnímáno.¹⁵ Od roku 1977 v podstatě až do poloviny osmdesátých let PASOK čelilo pravici ve jménu víceméně nediferencované „ne-pravice“ a tomu odpovídala

i jeho (v některých ohledech poněkud nejasná a nekoherentní – záleží však na zvoleném úhlu pohledu) ideologická platforma, což Panhellénskému socialistickému hnutí umožňovalo maximalizovat – *ad hoc* dostupnou – volební podporu. Přijmeme-li tuto tezi, pak se okolnost, že PASOK mohlo získávat podporu od různých „ne-pravicových“ sektorů řecké veřejnosti a být těmito sektory také různě identifikováno,¹⁶ nejeví jako nevysvětlitelná odchylka. Tento moment pochopitelně komplikuje v daném období (druhé poloviny sedmdesátých a počátku osmdesátých let XX. století) jednoznačné přiřazení PASOK ke konkrétní stranicko-politické rodině. Vezmeme-li v úvahu tento moment, je tím zpochybněna představa, že v případě řeckého postautoritářského multipartismu (resp. jeho raných vývojových fází) je možné jednotlivé „ideologické oblasti“ ztotožnit s historicky definovanými stranicko-politickými tábory a/nebo s geneticky pojatými stranicko-politickými rodinami. Větší inspiraci a heuristický potenciál skýtá hypotéza, zdůrazňující formativní působení směsice momentů kontinuity a diskontinuity (zejména ve sféře strukturování stranicko-politické scény, méně pak ve sféře volebního chování), která přitom nemusí být v zásadním rozporu s Mavrogordatosovým ústředním tvrzením, že každá ze stranicko-politických rodin byla po roce 1981 opět – podobně jako tomu bylo před rokem 1967 – reprezentována, resp. hegemonizována jedinou stranou (ND, PASOK, KKE ex.). Mavrogordatosova teze ovšem bude v každém případě poněkud znehodnocena. Nezbyvá totiž než připustit, že zmíněné klíčové strany nevykazovaly stejné vlastnosti a dispozice jako jejich předchůdkyně (ERE, EK, EDA) a že tento fakt je podstatný pro pochopení dynamiky vývoje řecké stranické soustavy po roce 1981.

3. Španělsko: dekonsolidace „Velkého středu“

Osud Svazu demokratického středu (UCD) představuje v rámci výzkumu geneze polarity a role centristických formací v postautoritářských stranicko-politických soustavách vskutku mimořádně pozoruhodnou, ojedinělou kapitolu. Pouze španělský Svaz demokratického středu – ve srovnání s řeckými centristickými formacemi, nemluvě o portugalských stranách – mohl být totiž považován za ztělesnění středového pólu *par excellence*. V tom tkví také jedno z úskalí komparace geneze a role UCD s osudy středových formací v jiných postautoritářských uspořádáních. Jak bylo již naznačeno, tato komparace může být pojata a realizována různým způsobem. Při této příležitosti půjde o konfrontaci se dvěma okruhy problémů; *za první* – pozice UCD v procesu utváření plurality a polarity španělské stranické soustavy na konci sedmdesátých a na počátku osmdesátých let; *za druhé* – posouzení pozice a charakteru UCD jako „složeného“ středového pólu a vlivu tohoto momentu na vývoj španělského systému politických stran. Oba tyto soubory problémů jsou propojeny a podle mého názoru právě nedostatečná reflexe „složenosti“ UCD vedla v minulosti k nepřesným výkladům či vůbec k desinterpretacím příčin a důsledků kolapsu Svazu demokratického středu z hlediska dalšího vývoje španělského multipartismu.

Přijmeme-li za své závěry ze studií známých španělských politologů Juana Linze a José Ramóna Montera, dojdeme nevyhnutelně k závěru, že vývoj plurality a polarity španělského postautoritářského multipartismu se vyznačoval některými rozpornými, svým způsobem paradoxními rysy. Podle názoru Linze a Montera v postfrankistickém Španělsku došlo – z hlediska elektorátu – relativně brzy k vyhranění hlavních ideologických alternativ. Voliči se brzy ujistili, které strany nebudou volit, což velice zúžilo (a zjednodušilo) spektrum relevantních volebně-politických

opcí. Vývoj španělského stranického systému se tak vyznačoval jednak kontinuitou ideologických preferencí voličů, jednak neschopností politických elit vytvořit a reprodukovat efektivní stranické organizace, ztělesňující hlavní volebně-politické alternativy. V tomto smyslu bylo ve španělském případě možné – s jistou nadsázkou – hovořit o „volatilních stranách“ a „stabilních voličích“.¹⁷ Tato zdánlivě paradoxní situace nebyla způsobena ani tak nějakými náhlými změnami struktury *cleavages* anebo ostrými modifikacemi voličských preferencí, jako významnými změnami ve stranické, resp. volební „nabídce“, tj. změnami přímo či nepřímo vyplývajícími ze změn strategie straníko-politických elit (včetně změn *image* hlavních politických stran), vnitrostraníckého boje frakcí, výsledků vládní politiky atp.¹⁸

Tyto závěry se pochopitelně v plné míře vztahovaly k vývoji UCD, který měl od počátku velké problémy se svou institucionalizací. Z předvolební koalice se Svaz demokratického středu přeměnil v soubornou *catch-all* středovou stranu, zahrnující či směřující různé ideologické tendence a postupně si vytvářející efektivní organizační infrastrukturu a rozsáhlou, byť pasivní členskou základnu.¹⁹ Klíčovým problémem bylo rozštěpení elit UCD a jejich patrná nechuť „dotáhnout do konce“ organizační integraci. Na tom nic nezměnila volební vítězství UCD v letech 1977 a 1979. Předáci UCD byli rozděleni v otázce, jaký typ strany by se měl vytvořit, ve volbě ideologických priorit i pokud šlo o volbu volebních a mobilizačních strategií. Hostilita jednotlivých křídel narostla po zamítnutí projektu parlamentního spojenectví – jako cesty k (pravicové) „přirozené většině“ – s Lidovou aliancí (AP), a sérii konfliktních rozhodnutí v oblastech školské, regionální, fiskální politiky. Střet centristických elit podlomil pozici A. Suáreze, jehož inovativní vůdcovství představovalo hlavní politický kapitál UCD. Jakmile frakční konflikty uvnitř UCD v letech 1981–1982 přerostly ve veřejné konfrontace a denunce jednotlivých předáků, doprovázené vlnou individuálních i kolektivních dezercí představitelů UCD, byl osud této formace jakožto hlavního, ústředního pólu zpečetěn. V parlamentních volbách v říjnu 1980 byl volební potenciál (a s ním související věrohodnost) UCD zničen bezpříkladným, drastickým způsobem.²⁰

Možnost rozkolu UCD existovala od jeho počátku, byť se zřejmou stala až po roce 1979. V rámci Svazu demokratického středu se uskutečnila kohabitace různě vymezených a profilovaných sektorů, na niž participovaly čtyři skupiny či „rodiny“ politických stran a) *sociálně demokratická* (Nezávislá sociálně-demokratická strana; Sociálně-demokratická strana; Sociálně-demokratická federace; Španělský sociálně-demokratický svaz); b) *liberální* (Federace liberálních a demokratických stran; Liberální strana; Liberální pokroková strana; Lidová demokratická strana); c) *křesťansko-demokratická* (Křesťansko-demokratická strana; Lidová strana); d) *regionální* (Andaluzská sociálně-liberální strana; Extremadurská regionální akce; Demokratický svaz Murcie; Kanárský svaz; Nezávislá galicijská strana).²¹ Svaz demokratického středu tedy nikdy nepředstavoval jednolitou, stejnorodou formaci a tento moment se odrážel i ve způsobu, jakým UCD spojoval a používal zdroje politické legitimace a volební mobilizace. Nelze přitom tvrdit, že zřejmá ideově-programová heterogenost UCD představovala ve všech etapách jeho vývoje nevýhodu. Naopak, dokud přetrvávala perioda suárezovské konsensuální politiky přechodu k demokracii, poskytující vedení UCD široký manévrovací prostor a umožňující realizaci (eventuálně střídání) různých strategií ve vztahu UCD k AP, PSOE, IU a regionálním stranám, mohla být tato heterogenost do jisté míry výhodná, zejména tehdy a potud, pokud mohl vnitřně nestejnorodý UCD počítat s loajalitou *rovněž heterogenních* sektorů umírněného „středového“ španělského elektorátu.²² Je zřejmé, že UCD pro tyto sektory současně

představoval – až do roku 1981/1982 – jak „pozitivní“ alternativu, tak ze strategicko-taktického hlediska „bezpečnou volbu“.²³ Tato výsadní pozice UCD byla ovšem podmíněna udržením a reprodukcí poměrně křehkých vnitrostraníckých i mezistraníckých *equilibrií*.²⁴ Omezíme-li se zde na problém kontroly zdrojů politické legitimace a efektivního využívání dostupných ideově-programových vzorců, pak je jasné, že klíčový význam pro přetrvání UCD měla v tomto ohledu osa spojující jeho křesťansko-demokratické a sociálně-liberální komponenty. Bylo ve výsostném zájmu UCD zabránit tomu, aby postfrankistická Lidová aliance (AP) začala být vnímána jako formace „křesťansko-demokratická“ anebo „liberální“ (eventuálně liberálně-konzervativní). To pochopitelně komplikovalo realizaci strategického projektu „přirozené“, tj. pravice většiny, již se však významné konzervativní (křesťansko-demokratické aj.) skupiny z UCD nechtěly za žádnou cenu vzdát. Sociálně-demokratický proud v UCD měl od počátku menší význam, a kdyby byla odděleně posuzována pouze sféra mezistraníckých vztahů, lze říci, že UCD by sociálně-demokratickou legitimaci mohl nakonec – bez fatálních následků – obětovat. Z hlediska vývoje vnitrostranícké rovnováhy tomu však tak nebylo, protože vyhraněné centristické (ať již sociálně-liberální či též některé křesťansko-demokratické) sektory spatřovaly v sociálně-demokratickém komponentu UCD potřebného spojence v zápase vedeném s přívrženci projektu „přirozené“ pravice konzervativní většiny. Bylo však zároveň jasné, že jakmile v PSOE převládne pragmatické křídlo a bude potvrzena nevratnost eliminace jiných samostatně operujících centristických sociálně-demokratických formací (zejména Lidové socialistické strany, PSP; resp. volební koalice Socialistická jednota, US), stanou se sociálně-demokratické prvky identity UCD – přinejmenším v prostoru mezistranícké volební soutěže – více méně neefektivními. Svoji roli zde hrála také skutečnost, že pole interakcí UCD-PSOE a UCD-AP měla odlišný charakter, přičemž komplikovanost vztahů mezi UCD a AP (zejména z hlediska zápasu o zdroje ideově-politické legitimace) byla – mimo jiné – podmíněna tím, že se jednalo o vztah mezi dvěma *složenými* póly.²⁵

V případě Svazu demokratického středu bylo tedy možné snadno demonstrovat důsledky nedostatku jak organizační konzolidace, tak patřičně navzájem vymezených a diferencovaných stranických programů a následně také nedostatečně stabilních vazeb španělských stran k jejich voličstvu. V tomto kontextu poznamenaném četnými prvky „neurčitosti“ lze pochopit zničující účinek konfliktu mezi konzervativními a liberálně-centristickými sektory uvnitř a posléze vně UCD, konfliktu, který bylo možné považovat za jakési „předvolební harakiri“.²⁶ Otázkou je, jak interpretovat důsledky tohoto „předvolebního harakiri“ a následujícího kolapsu středového pólu z hlediska vývoje plurality a polaritý španělské soustavy politických stran. V této souvislosti je důležité vyhnout se zjednodušujícímu výkladu o kolapsu „umělé centristické většiny“ UCD následovaném více méně přímočarou bipolarizací (PSOE versus AP), v kterémžto procesu role univerzálního dědice UCD automaticky připadla Lidové alianci.²⁷ Tento výklad vyžaduje výrazné korekce jak pokud jde o dynamiku volebního chování, tak – a to především – pokud jde o vývoj profilu formací ztělesňujících hlavní operační jednotky španělského stranického systému. Antonio Bar, jenž usiloval o důsledné rozlišení mezi polarizací elektorátu (v jeho pojetí podmíněnou sebeidentifikací elektorátu) a ideologickou polarizací odehrávající se bezprostředně mezi politickými stranami, k problému interpretace „zlomu“ roku 1982 poznamenal, že tento zlom s sebou přinesl také enormní distorzi v korelaci mezi ideologickou pozicí španělského elektorátu a ideologickou pozicí stran.²⁸ Pomineme-li vývoj uvnitř UCD, pak byl z hlediska sebeidentifikace nejdůležitějších španělských straníko-politických formací v letech 1979–1982

příznačný posun PCE doleva (doprovazený rozkolem a oslabením PCE), PSOE do středu (resp. levého středu), přičemž AP setrvala zhruba na stejné pozici. Podle Barova názoru byl volební úspěch AP v roce 1982 převážně dílem neschopnosti Svazu demokratického středu konsolidovat se jako *soudržná* středová strana a zároveň důsledkem neúspěchů politiky menšinové vlády UCD, než nějakého významnějšího posunu k umírněnější, více středové pozici ze strany AP.²⁹ Pro AP, byť nyní spojenou s konzervativními sektory z bývalého UCD, bylo poměrně obtížné doplnit svou postfrankistickou nacionálně-konzervativní totožnost křesťansko-demokratickými a liberálními prvky a stát se hegemonní silou v oblasti pravého středu.³⁰ Lidová aliance a její spojenci nemohli zabránit tomu, aby se ve středovém prostoru uvolněném UCD neetablovaly jiné menší formace, především Suárezův Svaz demokratického a sociálního středu (CDS) a rovněž některé regionální formace (zejména Konvergence a Jednota, CiU, Baskická národní strana, PNV, atd.). To pochopitelně zpomalilo a zkomplikovalo další expanzi a pokračující „centristickou mutaci“ Lidové aliance po roce 1982. Juan Linz a José Ramón Montero v této souvislosti dokonce připustili, že „bitvu o střed“ ve druhé polovině osmdesátých let dočasně vyhrál Suárezův CDS.³¹ Tento úspěch vyhraněně centristické sociálně-liberální strany byl však znehodnocen tím, že se jí nepodařilo získat postavení pivotální formace.³²

Jak vyplynulo z předchozího výkladu, v rámci problematiky vazeb mezi pluralitou a polaritou španělské stranicko-politické soustavy (přínejmenším v prvním desetiletí postfrankistického vývoje) se v popředí neobjevila otázka přiřazení jednotlivých formací ke geneticky a/nebo ideologicky definovaným stranicko-politickým rodinám. To naprosto neznamená, že by tato otázka byla považována za bezvýznamnou; spíše lze říci, že v perspektivě obvykle uplatňované při posuzování vývoje španělského stranického systému se tento problém jevil jako druhořadý, vzhledem k opakovanému zdůrazňování neurčitosti pozice stran ve vztahu k jejich ideologii a k ideologické orientaci elektorátu při současné reflexi skutečnosti, že dvě ze čtyř klíčových formací (UCD a AP) představovaly *složené* stranicko-politické póly, takže jednoznačné přiřazení *relevantních celošpanělských* (tedy nikoli regionálních) politických stran k historicko-ideologicky vymezeným stranickým rodinám se jevílo možným v podstatě jen v případě levicových aktérů (tedy především PSOE a PCE). Zkoumání vazeb mezi postautoritářskými stranicko-politickými uskupeními a stranicko-politickými tábory z období před rokem 1936 nebylo přítom – z různých důvodů, včetně ryze politických – obvykle upřednostňováno.³³ V této souvislosti bylo poukazováno pouze na podobnost geografické distribuce volební podpory pravicových a levicových formací v letech 1936 a 1977,³⁴ ovšem se současným zdůrazněním faktu proměny všech ideologických sektorů, nemluvě o jejich organizačních ztělesněních. Podle Juana Linze důležitou roli v tomto ohledu sehrálo zničení anarchismu, „buržoazní republikánské levice“, tradičního liberálního konzervatismu, katolické pravice a extrémně pravicových monarchistických (filobourbonských či karlistických) proudů jakožto významných samostatných politických opcí. Nepopíratelným výrazem diskontinuity byl dle Linzova názoru fakt, že s výjimkou PSOE a PCE na celošpanělské a ERC (Republikánské levice Katalánska) na regionální-katalánské úrovni, žádná další ze 33 formací, které získaly parlamentní mandát v roce 1936 nebyla zastoupena v Ústavodárném shromáždění roku 1977.³⁵ Takový argument lze s těžší ignorovat. Kromě toho zde vyvstávala složitá otázka charakteristiky regionálních stran, přičemž nebylo jasné, jakým způsobem zajistit, aby celošpanělské a regionální strany byly *efektivně posuzovány podle stejnorodých kritérií*. Proto není divu, že kupříkladu Antonio Bar příznačně nehovořil v této souvislosti o stranicko-politických rodinách, nýbrž pouze o pěti různých opcích:

PCE (levice); PSOE (levý střed); zbytky UCD a CDS plus umírnění baskičtí a katalánští regionalisté a nacionalisté (PNV, CiU) jako „střed“, koalice AP-PDP (Lidová aliance, Lidová demokratická strana plus menší liberální formace jako Liberální svaz, UL nebo později Liberální strana, PL) a některé malé regionální strany (PAR, UPN aj.) na pravici; přičemž mimo tyto kategorie Bar explicitně ponechal – jako antisystémovou formaci *sui generis* – baskickou Lidovou jednotu (HB).³⁶ Naproti tomu Linz a Montero počítali v souvislosti s posouzením volebního potenciálu a členěním na ideologické sektory (či „ideologická umístění“) pouze se třemi kategoriemi: levici, pravici a nacionalisty-regionalisty (přičemž nacionalisty-regionalisty dělili na levici a pravici); levici v jejich přehledu reprezentovaly (pro období vymezené léty 1977 až 1982) PCE, PSOE a dočasně PSP, pravici pak UCD, CDS, AP (resp. koalice CD a CP) a také extrémní UN (Národní svaz). Regionalistickou-nacionalistickou levici ztělesňovaly například HB, EE v Baskicku, ERC v Katalánsku atp., regionalistickou-nacionalistickou pravici pak kupříkladu PNV v Baskicku, CiU v Katalánsku, UPN v Navaře, PAR v Aragonu atd.³⁷ Obě tato schémata byla však – byť každé z poněkud různých důvodů – velmi problematická a mohla plnit nanejvýše pomocnou funkci. Lze říci, že právě v případě interpretace diferenciací volebních alternativ ve španělském kontextu konce sedmdesátých a počátku osmdesátých let XX. století se v neobvyklé míře projevíly obtíže definování konceptu ideologického sektoru a stranicko-politického bloku, nemluvě o jejich operacionalizaci.

4. Portugalsko: mimikry pravice a deformovaný střed

V rámci v této stati uplatněného úhlu pohledu na evoluci plurality a polaritu postautoritářských stranicko-politických soustav, může následující stručná deskripce vývoje stranické soustavy v Portugalsku představovat nanejvýše doplněk – byť zajímavý a svým způsobem užitečný – k předcházejícím kapitolám věnovaným vývoji stranicko-politických uspořádání v Řecku a ve Španělsku. Důvody tohoto stavu byly naznačeny již v úvodní části. Jde o to, že v portugalském případě nelze identifikovat období ústředního pólu z raného období transformace (ať již typu ND nebo UCD) a problém role „středu“ a centristických stran, zejména pokud je chápeme jako středové strany „umístěné mezi“, se zde ukazuje v odlišných souvislostech, než jako tomu bylo v řeckém či španělském kontextu.

Zvláštním rysem utváření plurality a polaritu portugalského stranicko-politického systému bylo brzké ustavení quadripolární struktury, jež se ukázala jako překvapivě stabilní. S výjimkou krátkého období let 1985–1987, které s sebou přineslo krátkodobou expanzi Strany demokratické obnovy (PRD; tato strana dosáhla 17,9% hlasů a 45 mandátů v parlamentních volbách roku 1985, již v následujících parlamentních volbách však získala jen 4,9% hlasů a 7 křesel), tuto stálou čtveřici pólů tvořila Socialistická strana (PS), Sociálně-demokratická strana (PSD) – používající krátce názvu Lidová demokratická strana (PPD), Portugalská komunistická strana (PCP), Sociální demokratický střed (CDS; přejmenovaný později na Lidovou stranu, PP). Stabilní byl přitom nejen počet pólů, nýbrž i jejich hierarchizace: PS a PSD se totiž již záhy profilovaly jako hlavní póly, zatímco PCP a CDS připadla role pólů vedlejších.³⁸ Tento závěr je zřejmý, bereme-li přednostně v úvahu míru akumulace volební podpory a vládní potenciál jednotlivých stran-pólů.³⁹ Je tomu však poněkud jinak, soustředíme-li se na ideologický profil a s ním související aspekty role – a legitimace dané role – jednotlivých stranicko-politických

pólů, což se týká především PSD a CDS. Zatímco „socialistický“ profil PS a její levostředové umístění vzhledem k Portugalské komunistické straně (jejíž profil i postavení „mimostředového“, krajního vedlejšího či přídatného pólu bylo také zřejmé) nevzbuzovalo pochybnosti, proces ideologického profilování CDS a zejména PSD vykazoval významné ambivalentní prvky. Pokud jde o Sociální demokratický střed, tato strana *de facto* nebyla centristickou formací a také neplnila (s možnou výjimkou účasti ve druhé Soaresově vládě v r. 1978) roli středové, případně středové pivotální strany. „Středovost“ v případě CDS znamenala především – byť nikoli výlučně – „nelevicovost“ a zachování alespoň některých prvků konzervatismu. Jednalo se o produkt porevoluční delegitimace pravicové orientace, jež s sebou, mimo jiné, přinesla zákaz otevření pravicových, konzervativních stran (což byl případ Strany křesťanské demokracie). Podobně lze vysvětlit vznik anomálie – jiného termínu v této souvislosti použít nelze – „sociálně-demokratické“ identity PPD-PSD. Portugalská Sociálně-demokratická strana představuje fenomén svého druhu; tato formace má zprvu usilující o legitimaci své identity a přijetí do Socialistické internacionály se vyvíjela jako reformní ne-socialistická „strana modernizace“ Portugalska, aby se posléze začlenila do Evropské lidové strany. Je zřejmé, že PSD ztělesňovala hlavní volební protiváhu vůči PS, po ideologické stránce však kontrapozice PSD – PS (jako hlavních volebně-politických opcí) vypadala poněkud bizarně. V tomto ohledu PSD reprezentovala specifický případ *hybris*, obtížně klasifikovatelný. Lze připustit, že v určitém úhlu pohledu, favorizujícím právě „neurčitost“ ideologické pozice a identity PSD, by se tato strana mohla jevit jako nezvyklé ztělesnění středu; jednalo by se však o stranicko-politický střed bez jakékoli vlastní „ideologické“ tváře. Ideově-programový deficit mohl být ovšem v případě PSD do jisté míry kompenzován uplatněním personalistických prvků, resp. závislostí strany na quasicharismatických předácích jakými byli například Sá Carneiro či Aníbal Cavaco Silva.⁴⁰

Je otázkou, do jaké míry abnormální prvky konstrukce a uplatnění „nelevicových“ identit v postautoritářském portugalském kontextu usnadňovaly valorizaci politického centrismu a „středovosti“, pokud jde o umístění a potenciál jednotlivých stranicko-politických aktérů. Zdá se, že tento moment se ve druhé polovině sedmdesátých a na počátku osmdesátých let XX. století odrážel v nestabilitě, resp. nevyhraněnosti, a legitimních koaličních formulích a vůbec v percepci koaliční kompatibility CDS, PSD a PS, přičemž vyvrcholením tohoto období nevyhraněnosti a neustálenosti koaličních vzorců se po dubnových parlamentních volbách roku 1983 stalo zformování centristické „velké koalice“ PS a PSD, příznačně nazvané Středový blok (*Bloco Central*).⁴¹ Ztroskotání tohoto experimentu na jaře 1985, jemuž předcházelo ovládnutí vedení PSD přívrženci „strategie bipolarizace“, s sebou přitom sice přineslo podněty k výraznějšímu profilování hlavních volebních a stranicko-politických opcí, avšak ve změněném kontextu, který nebyl opět prostý prvků neurčitosti. V této perspektivě můžeme posoudit a pochopit dočasný úspěch Strany demokratické obnovy (PRD), jež usilovala o ztělesnění umírněné centristické opce v prostoru „mezi“ dosavadními hlavními stranicko-politickými póly, tj. PS a PSD. Tento relativně pozdní pokus o efektivní okupaci či „zhmotnění“ středu (se zjevnou ambicí stát se pivotální formací), doprovázený specifickou rétorikou „moralizace národního politického života“, představoval specifický produkt předcházejícího deficitu portugalské stranicko-politické soustavy v oblasti profilování ideově-programových identit a zdrojů politické legitimace „nelevicových“ operačních jednotek systému.⁴² Tento deficit pochopitelně velmi znesnadňoval eventuelní pokusy o docílení heuristicky efektivní klasifikace a typologie portugalských „nelevicových“ formací, včetně jejich jednoznačného přiřazení k „duchovním rodinám“ či stranicko-

-politickým táborům.⁴³ Stručně řečeno, v portugalském případě jsme v neobvyklé míře konfrontováni s důsledky postautoritářské deformace prostoru stranicko-politické (sebe)identifikace, deformace, jež postihla nejen pravicový, nýbrž stejně tak středový sektor.

5. Pole interakcí, vnitro- a mezibloková soutěž a volatilita, nestejnorodost bloků

Předcházející výklad ukázal – mimo jiné – to, že při posuzování vývoje polarit a osudů stranicko-politických „středových“ formací v Řecku, Španělsku a Portugalsku se setkáváme s partikulárními soubory problémů, jež sice mají významné styčné body, ba dokonce se do jisté míry překrývají, avšak nejsou *sensu stricto* identické ani symetrické a vyznačují se vlastní hierarchizací či rozvrstvením jednotlivých problémů podle jejich významu. Toto upozornění může představovat důležitou prevenci vůči nepodloženým a/nebo neúměrně dalekosáhlým komparacím. To, že riziko takových nepřiměřených komparací zde existuje, lze demonstrovat jednak na srovnávání a interpretaci voličské volatility, jednak na pojetí a hodnocení polí interakcí politických stran a jejich významu pro strukturování stranicko-politických soustav.

Lze konstatovat, že zkoumání voličské volatility představuje důležitý moment jak z hlediska posouzení celkové stability stranicko-politického systému, tak z hlediska posouzení jeho polarit. V obou případech má zvláštní význam rozlišení tzv. *vnitroblokové* a *meziblokové volatility*.⁴⁴ Zjednodušeně řečeno, zatímco vnitrobloková volatilita se vztahuje ke změnám voličských preferencí v jednotlivých za sebou následujících volebních obdobích *uvnitř jednotlivých ideologických sektorů či táborů* (jinak řečeno přesuny mezi voličskými potenciály formací ztělesňujících ten stejný ideologický tábor), mezibloková volatilita vyjadřuje „migraci“ voličů *mezi jednotlivými ideologickými vymezenými stranicko-politickými tábori*.

Tabulka B⁴⁵

Země a volební období	Celková volatilita (%)	Vnitrobloková volatilita (%)	Mezibloková volatilita (%)	Podíl meziblokové volatility na celkové volatilitě (%)
Španělsko 1977–1979	10,8	8,6	2,2	20,4
Španělsko 1979–1982	42,3	35,6	6,7	15,8
Řecko 1974–1977	22,3	8,6	13,7	61,4
Řecko 1977–1981	26,7	3,2	23,5	88,0
Portugalsko 1975–1976	11,3	4,7	6,6	58,4
Portugalsko 1976–1979	10,5	7,3	3,2	30,5

Na základě údajů uvedených v Tabulce B lze formulovat zajímavé hypotézy, dotýkající se jak volebního chování v rámci jednotlivých stranicko-politických systémů, tak komparace (tyto dílčí rámce překračující) trendů volebního chování, míry a charakteru volatility. Jakkoli se ovšem jeví být snaha o rozlišení vnitro- a meziblokové volatility legitimní a užitečná, nelze se v této souvislosti zbavit pochybností o solidnosti předpokladů, na nichž je toto rozlišení – v jednotlivých případech – založeno. Je naprosto zjevné, že v tomto ohledu má klíčový význam

ohraničení jednotlivých ideologických bloků, které však ve španělském, řeckém i portugalském případě není nespornou záležitostí. Pozoruhodná je přitom skutečnost, že v komparacích zahrnujících diferenciaci a posuzování vnitro- a meziblokové volatility není pravidlem, že by bylo důkladně vysvětleno a přesvědčivě zdůvodněno zařazení jednotlivých politických stran do ideologických bloků, ba co hůře, v některých případech není dokonce vůbec jasné, do kterého bloku byly konkrétní strany (zejména strany „středové“) nakonec zahrnuty.⁴⁶

Vezměme jako vskutku ilustrativní příklad španělské „volební zemětřesení“ z roku 1982. Nelze si nepovšimnout okolnosti, že podíl meziblokové volatility na celkové volatilitě ve španělském případě v roce 1982 (resp. v období 1979–1982) se v uvedeném přehledu (v Tabulce B) jeví nižší, než tento podíl v roce 1979 (resp. v období 1977–1979). V takovéto perspektivě jsou však pochopitelně znehodnoceny dalekosáhlé, systémotvorné „kvalitativní“ změny, jež s sebou parlamentní volby roku 1982 přinesly. Je zřejmé, že pro výpočet vnitro- a meziblokové volatility bylo podstatné, že Lidová aliance (resp. Demokratická koalice, CD, a Lidová koalice, CP, jejichž jádrem byla Lidová aliance), jež nejvíce vytěžila z úpadku voličského potenciálu Svazu demokratického středu (UCD), a UCD byly jak v roce 1977, tak v roce 1982 považovány za součást stejného bloku. Kdybychom tento předpoklad ovšem nepřijali, výsledkem by byl zcela odlišný obraz mezi- a vnitroblokové volatility. Zahrnutí AP a UCD do jednoho ideologického bloku je přitom sporné. Taková operace vyžaduje jednak naprostou eliminaci „středu“ jako svébytného ideologicko-politicky definovatelného sektoru, jednak konstrukci rozsáhlého, na první pohled *heterogenního* sektoru „pravice“, jednak znehodnocení či ignorování „složeného“ charakteru UCD. První dva kroky lze konec konců odůvodnit – byť za cenu ztráty nemalé části heuristické kapacity – třetí (ignorování „složeného“ charakteru UCD) však nikoli. Je možné tvrdit, že *ideologický* střed ve Španělsku v letech 1977–1982 vlastně neexistoval (a tudíž jej UCD ani nemohl ztělesňovat). Je možné provést „chirurgický řez“ aritmetickým středem pásma identifikace levicovosti a pravicovosti španělských stran a tvrdit či alespoň předstírat, že to, co se nachází napravo, představuje ve všech podstatných aspektech pravici, a co nalevo, levici. Nelze ovšem tvrdit, že UCD nebyl složenou formací a že nezahrnoval důležité komponenty ne-pravicového charakteru – a to bez ohledu na skutečnost, že „zprůměrovaná“ identifikace UCD na ideologické škále jej umísťovala napravo od „přesného řezu“ oddělujícího pravicovou „polovinu“ od levicové. Nelze prohlásit, že proudění voličů od UCD směrem k AP (CP; jež zahrnovala disidentské komponenty z UCD) a od UCD k PSOE (jež také zahrnovala disidentské skupiny z UCD) v roce 1982 představovalo v prvním případě vnitroblokovou, ve druhém pak meziblokovou volatilitu. Takový zřetelně *kvalitativní* rozdíl – z ideologického hlediska, či přesněji řečeno z hlediska ideologické (sebe)identifikace jednotlivých sektorů bývalých voličů UCD, o něž šlo – zde prostě neexistoval. Na druhé straně však nelze popřít, že hlavní alternativy vůči výše naznačenému postupu mohou být také – byť každá z poněkud jiných důvodů – považovány za nežádoucí. Nabízí se zde možnost pojmout UCD (a jeho *de facto* nástupnické formace, zejména CDS)⁴⁷ jako reprezentanta „bloku středu“, jehož efektivní ideologické ohraničení by však bylo velmi komplikované a sporné. Pak by mohly přesuny voličů od UCD k AP (CP) a od UCD k PSOE spadat do jedné kategorie (meziblokové) volatility, bez ohledu na svoje odlišné nasměrování. Poslední relevantní možnost – v daném rámci – představuje otevřeně připustit, že v případě „složeného“ formace jako UCD není možné provést jednoznačnou klasifikaci podle ideologických kritérií, což v by znamenalo rezignovat na přesné rozlišení bloků a tudíž i vnitro- a meziblokové volatility.

Není snad zbytečné ještě poznamenat, že různé problémy s ohraničováním ideologických bloků, resp. přiřazování stran k těmto blokům, se vyskytují i při posuzování vnitro- a meziblokové volatility v případě řecké a portugalské postautoritářské soustavy politických stran. V řeckém kontextu je dilema, zda počítat či nikoli s „blokem středu“, v některých ohledech dokonce ještě vyhocenější, než ve španělském případě – s podobně významnými důsledky pro interpretaci vnitro- a meziblokové volatility.⁴⁸

Nezbývá tedy než doporučit přiměřenou dávku střizlivosti a opatrnosti při konstrukci ideologicky či kulturně-politicky definovaných sektorů a posuzování vnitro- a meziblokové volatility. To však není vše. Nelze ztrácet ze zřetele pomocný charakter těchto konceptů z hlediska vysvětlování geneze stranicko-politických systémů. Vymezení ideologických sektorů má jistě svůj význam, ale samo o sobě nic nevyovídá o tom, zda tyto sektory jsou – anebo nejsou (a případně proč tomu tak vlastně je) – totožné s relevantními operačními jednotkami příslušného uspořádání. Podobně rozlišení a stanovení míry mezi- a vnitroblokové volatility je heuristicky cenné anebo alespoň zajímavé, ale nevyovídá například nic o tom, zda se jedná o přesuny voličského potenciálu mezi hlavními a vedlejšími póly, mezi stranami s koaličním anebo vydeřačským potenciálem, event. mezi relevantními a nerelevantními stranami atp. Je nezbytné zde zdůraznit, že by bylo velkou chybou operovat s dělením na ideologické sektory a s koncepty meziblokové a vnitroblokové (jakož i celkové, souhrnné) volatility izolovaně, aniž by byla brána v úvahu dynamika vývoje převládajících vzorců stranicko-politických interakcí a vývoj jednotlivých polí interakcí relevantních politických stran.

Již letmý pohled na výčet nejvýznamnějších polí interakcí polů či relevantních stran v postautoritářském španělském, řeckém a portugalském kontextu ukazuje nezbytnost rozlišování důležitosti těchto polí jednak z hlediska zápasu o zdroje ideově-programové totožnosti a politické legitimace (eventuálně přivlastnění si „dědictví“ konkrétních stranicko-politických rodin či táborů), jednak z hlediska aktuálního či potenciálního významu jednotlivých polí pro přesuny voličského potenciálu zúčastněných aktérů a pro změny jejich statutu (hlavní a vedlejší póly).

Tabulka C

Země a volební období	Pole interakcí významná z hlediska zápasu o efektivní přivlastnění si zdrojů programové identity a politické legitimace	Pole interakcí významná z <i>kvalitativního</i> hlediska (aktuální či potenciální) volatility
Španělsko 1977–1979	AP/CD-UCD; PSOE-PCE; PSOE-PSP	AP-UCD; PSOE-PCE;
Španělsko 1979–1982	CD/CP-UCD; CDS-UCD	CD/CP-UCD; PSOE-PCE, PSOE-UCD; CDS-UCD
Řecko 1974–1977	ND-EP; EK/ND/EDIK-PASOK; KKEex.-KKEes.	ND-EP; EK/ND/EDIK-PASOK; ND-PASOK
Řecko 1977–1981	ND-KP(EP); EDIK-PASOK; KKEex.-KKEes.	ND-KP(EP); EDIK-PASOK; ND-PASOK
Portugalsko 1975–1976	PPD-PS; PS-PCP; CDS-PPD	PPD-PS; PS-PCP; CDS-PPD
Portugalsko 1976–1979	PPD/PSD-PS; PS-PCP; CDS-PPD/PSD	PPD/PSD-PS; PS-PCP; CDS-PPD/PSD

Tabulka D

Vybraná pole stranicko-politických interakcí	Statut/klasifikace aktérů (hlavní a vedlejší póly, menší relevantní strany); asymetričnost vztahu	Vnitroblokový anebo meziblokový charakter pole interakcí
UCD-AP	vztah hlavního a vedlejšího pólu; oba póly jsou „složené“	posouzení je sporné; pole interakcí zahrnuje jak vnitroblokové, tak meziblokové prvky;
UCD-PSOE	vztah hlavních pólu	po vydělení sociálně-demokratických komponentů z UCD zřetelné meziblokový charakter
PSOE-PCE	vztah hlavního a vedlejšího pólu	vnitroblokový charakter; vztah zřetelně „historicky“ odlišených, segmentovaných stran
PSOE-PSP	výrazně asymetrický vztah; PSP pohlcena PSOE	vnitroblokový charakter
PASOK-EDIK	zpočátku vztah dvou vedlejších pólu; vztah se stal výrazně asymetrickým v důsledku expanze PASOK	převážně vnitroblokový charakter
PASOK-ND	dynamicky se vyvinuvší vztah dvou hlavních pólu	výrazně meziblokový charakter
PASOK-KKEex.	zpočátku vztah dvou vedlejších pólu; po expanzi PASOK vztah hlavního a vedlejšího pólu postupně přerůstající z neutrálního v antagonistický	posouzení je sporné; pole interakcí postupně získalo meziblokový charakter
PS-PSD	vztah hlavních pólu	<i>de facto</i> meziblokový charakter; posouzení je sporné kvůli hybridní identitě PSD
PSD-CDS	vztah hlavního a vedlejšího pólu; partneři v předvolebních i povolebních koalících	vnitroblokový charakter

V souvislosti s posouzením významu jednotlivých polí interakcí hlavních operačních jednotek lze lépe posoudit také souvislosti a (v příslušném kontextu aktuální či potenciální) význam identifikace levicovosti, resp. pravicovosti těchto jednotek, resp. jejich umístění v jednotlivých ideologických sektorech či subsektorech.

Tabulka E.1⁴⁹

Pásmo identifikace levicovosti – pravicovosti stran-pólů / Fáze vývoje stranicko-politických soustav	0,1–2 (levice)	2,1–4 (levý střed)	4,1–6 (střed)	6,1–8 (pravý střed)	8,1–10 (pravice)
Španělsko – fáze A (do roku 1982)	PCE	PSOE	UCD	AP(CP)	
Španělsko – fáze B (bezprostředně po roce 1982)		PCE/IU; PSOE	CDS; UCD	AP(CD)	
Portugalsko	PCP	PS	PSD	CDS	
Řecko – fáze A (do roku 1981)	KKEex.	PASOK	EK/ND; EDIK	ND	EP
Řecko – fáze B (po roce 1981)	KKEex.		PASOK	ND	

Pokud – kvůli dosažení zjednodušeného zobrazení konfigurace pólu – odhlédneme od individuálních stranicko-politických totožností a označíme symbolem „X“ hlavní, a „x“ vedlejší póly, získáme pak následující obraz (viz Tabulka E.2).

Tabulka E.2⁵⁰

Pásmo identifikace levicovosti – pravicovosti stran-pólů / Fáze vývoje stranicko-politických soustav	0,1–2 (levice)	2,1–4 (levý střed)	4,1–6 (střed)	6,1–8 (pravý střed)	8,1–10 (pravice)
Španělsko – fáze A (do roku 1982)	x	X	X	x	
Španělsko – fáze B (bezprostředně po roce 1982)		x X	x	X	
Portugalsko	x	X	X	x	
Řecko – fáze A (do roku 1981)	x	X	x	X	x
Řecko – fáze B (po roce 1981)	x		X	X	

V této souvislosti se nabízí několik zajímavých postřehů. Pozoruhodná je kupříkladu symetrická konfigurace pólu typu x-X-X-x v Portugalsku a ve Španělsku (fáze A), jež se ovšem ukázala být stabilní pouze v případě Portugalska. Pokud jde o prvky asymetričnosti, ukazuje se, že tyto prvky byly spjaty jednak s existencí vedlejších „středově umístěných“ pólu, jednak s přídavnými levicovými póly, zatímco uplatnění radikálně pravicových přídavných pólu bylo výjimečnou a spíše epizodní záležitostí (EP v Řecku). Rozdíl spočíval v tom, že konfigurace s vedlejšími „středově umístěnými“ póly (EK/ND a EDIK v Řecku, CDS ve Španělsku) se ukázaly jako nestabilní a dočasné, což kontrastovalo s přetrváváním přídavných levicových (komunistických či postkomunistických) pólu. Ve Španělsku (ve sféře celostátních stran), Řecku a Portugalsku se ovšem – koneckonců, v dlouhodobé perspektivě – prosadila tendence k „pročištění“ ústředního pole interakcí dvojice hlavních pólu. Středové útvary typu španělského

UCD (v pozici hlavního, ústředního pólu) i řeckého EDIK (v pozici vedlejšího pólu) – v obou případech se jednalo o „složené“ formace – se nakonec ukázaly jako příliš zranitelné (zevně i zevnitř) a jejich eliminace otevřela cestu k restrukturační příslušných stranických soustav, dříve či později s sebou přinášející relativní stabilizaci převládajících vzorců interakcí hlavních stranicko-politických aktérů. Není snad zapotřebí dodávat, že tato restrukturační nemusela být symetrická a že s ní vůbec nemusela být spjata „rovná“ distribuce strategických a taktických výhod ostatním aktérům; v této souvislosti postačuje letný pohled na vývoj profilu španělského a řeckého systému politických stran po roce 1982, resp. 1981.

Zajímavých úvah, vycházejících ze zjednodušeného obrazu konfigurace pólů, se nabízí řada. I zde ovšem platí již zmíněná výhrada vůči přečtení heuristického potenciálu simplifikovaných, izolovaně aplikovaných schémat a konceptů. Nelze například zapomenout na skutečnost, že zkoumání konfigurace pólů, zahrnující reflexi jejich počtu, statutu či role (hlavních či vedlejších pólů) a umístění v daném kontinuu, nepředstavuje ještě ucelený pohled na polaritu stranicko-politického uspořádání, včetně dynamiky její reprodukce. K tomu je zapotřebí podrobnější analýzy vlastností jednotlivých pólů a také polí interakcí, které nemusí zahrnovat jen aktéry s nezpochybnitelným statutem stranicko-politických pólů. Tento moment jsem se snažil zdůraznit v předcházejících částech této stati.

* * *

Omezení daná rozsahem tohoto příspěvku, jeho tematickým zaměřením a volbou určité teoreticko-metodologické perspektivy, mi nedovolují rozvíjet zde obšírnou argumentaci vztahující se k souboru problémů při této příležitosti formulovaných. Řadu z nastolených problémů jsem ostatně – a to vědomě – ponechal zcela otevřeně a/nebo nabídl jen dílčí vysvětlení. O to více jsem ovšem usiloval o kultivaci badatelské perspektivy, schémat a konceptů při výzkumu tohoto typu obvykle používaných. Je zřejmé, že výzkum vývoje polarit a pluralit postautoritářských stranicko-politických soustav (jež samozřejmě nezahrnuje pouze řecký, španělský či portugalský případ) představuje z metodologického hlediska velmi náročný úkol. Je třeba přiznat, že v této oblasti není zpravidla možné dosáhnout efektivních generalizací prostřednictvím pojmů a modelů *ad hoc* vypůjčených z arzenálu teorie systémů politických stran. Nikoli náhodou řada autorů ztroskotala při pokusech o jednoznačnou typovou charakteristiku španělského či řeckého systému politických stran.⁵¹ Přesto zde podle mého názoru existují doposud ne zcela využitá možnosti, jak posunout horizont tohoto výzkumu vpřed, o nichž bych se chtěl – na závěr – alespoň stručně zmínit. Jedna z těchto možností spočívá v aplikaci propracovanějších klasifikací a typologií relevantních stranicko-politických aktérů, kupříkladu právě centristických formací a „středově umístěných“ stran.⁵² Podmínkou ovšem je, že použitá schémata a koncepty budou s to v žádoucí míře reflektovat různé významné aspekty vývoje a role organizačních ztělesnění „středu“, konstrukce umírněných, centristických opcí a jejich propojení s krátko-, středně- i dlouhodobě efektivními mobilizačními a legitimačními zdroji. Jinak by použití těchto schémat mohlo být heuristicky kontraproduktivní. Jinou zajímavou cestu – jejíž sledování se přitom nevyklučuje s využitím výše zmíněné možnosti – představuje zkoumání homogenosti či heterogenosti „středu“ (jako oblasti-sektoru i jako organizačních ztělesnění „středu“), pojmávané ovšem nikoli izolovaně, nýbrž spíše jakožto odraz homogenosti či heterogenosti „ne-středových“ oblastí či entit (pravice a levice).⁵³ Zde se podle mého názoru nabízí neobyčejně pestrá a lákavá škála možností, jak zkoumat kupříkladu vazby mezi dispozicemi jednotlivých stranicko-politických

rodin či táborů, inkorporací tradic (pochopitelně pouze pokud jsou přítomny významné „historické“ referenční body), vývojem identifikace a sebeidentifikace stranicko-politických formací a elektorátu, průběhem a vyústěním zápasů o zdroje ideově-politické legitimity a volební mobilizace a jejich „systémotvornými“ důsledky. To představuje inspiraci a výzvu pro další studie.

Poznámky

1. Póly mohou ztělesňovat relevantní politické strany či jejich seskupení, jež se vyznačují dostatečnou koncentrací či akumulací voličské podpory a/nebo reprezentují jasně rozlišitelnou ideově-politickou opci. Plnohodnotné politické strany-póly či aliance-póly musí vyhovovat oběma kritériím: musí se jednat o „viditelné“ odlišné a oddělené – tzn. v daném kontinuu dostatečně od sebe vzdálené – útvary s dostatečně velkou a rovněž přiměřeně konzolidovanou a ohraničenou – voličskou základnou. K problematice pojetí stranicko-politických pólů a polarit viz Strmiska, M. (1998b): *Póly, polarita a utváření středo- a východoevropských multipartismů*, Politologický časopis, V, č. 4, s. 347–365; Strmiska, M. (1999a): *Pluralita, polarita a geneze nových středo- a východoevropských systémů politických stran. Několik teoreticko-metodologických poznámek*, in: Strmiska, M. (red.): *Postkomunistické stranické soustavy a politická pluralita*, MPÚ Masarykova univerzita, Brno, s. 11–36; Strmiska, M. (1999b): *Fragmentace a polarita v latinskoamerických systémech politických stran*, Politologický časopis, VI, č. 1, s. 4–30.
2. Studium formování hlavních stranicko-politických pólů a uspořádání v raných stádiích přechodu k demokracii často představuje z hlediska teorie systémů politických stran spíše vedlejší záležitost. To je způsobeno především tím, že se jedná o situace, kdy stranicko-politické formace obvykle nejsou ještě jednoznačně privilegovanými politickými aktéry, teprve se takovými stávají, přičemž obvykle nemají ustálené vztahy k voličům a lze tedy jen stěží v žádoucí míře postihnout, nakolik vyhraněné, stabilní a efektivní jsou – v daném prostředí, podléhajícím pochopitelně také proměnám – jimi používané zdroje politické legitimity a volební mobilizace. Je ovšem zároveň jasné, že tato raná vývojová stadia není možné – byť je brán plný ohled na výše zmíněné momenty charakterizující prozatímní, „nezralé“ stranicko-politické útvary – vyloučit z výzkumného pole, prostě z toho důvodu, že jde o formativní fáze, které jsou nedílnou součástí evoluce stranicko-politických soustav (žádný „zralý“ systém politických stran se ostatně neobjeví zčista jasna) a které nezřídka významnou měrou předurčují další vývoj těchto útvarů, zejména pokud jde o jejich „historické zvláštnosti“, z funkcionalistického-ahistorického hlediska obtížně vysvětlitelné či vůbec nevysvětlitelné.
3. V portugalském případě je navíc třeba vzít v úvahu specifické rysy rané fáze postautoritářského vývoje včetně mocenského zápasu různých frakcí ozbrojených sil v letech 1974–1975. Politické strany a hnutí, nakolik se stačily mezitím zformovat, nehrály v těchto konfliktech hlavní úlohu a jejich role nabývala na významu *postupně* v závislosti na porevoluční stabilizaci mocensko-politické situace, zeslabování vlivu armádních složek a odstraňování systému dvojí (vojensko-civilní) moci. Podle názoru José Magoneho portugalský stranický systém příznačně představoval „nedokonalý multipartismus“ (*multipartidismo imperfeito*) právě vzhledem k charakteru portugalského přechodu k demokracii, jež učinil utváření pluralitního stranického systému (včetně konzolidace pravidel hry, procedurálního konsensu v kontextu rodícího se pluralismu) obzvláště obtížným. Viz Magone, J. M. (1998): *The Logics of Party System Change in Southern Europe*, in: Pennings, P., Lane, J.-E. (red.): *Comparing Party System Change*, Routledge/ECPR, London, New York, zvl. s. 228.
4. Zpracováno na základě dat z prací Caciagli (1994), Magone (1999), Montero (1998), Reis (1994), Wenturis (1984), Zervakis (1995). Ve španělském případě je reflektován poměr sil v Ústavodárném shromáždění a v dolní komoře parlamentu (Cortesech).
5. K této otázce viz např. Strmiska, M. (1999a): *Pluralita, polarita a geneze nových středo- a východoevropských systémů politických stran. Několik teoreticko-metodologických poznámek*, in: Strmiska, M. (red.): *Postkomunistické stranické soustavy a politická pluralita*, MPÚ Masarykova univerzita, Brno,

- zvl. s. 20–21; srv. také Strmiska, M. (1998b): *Póly, polarita a utváření středo- a východoevropských multipartismů*, Politologický časopis, V, č. 4, 347–365.
6. Ve volbách v roce 1977 se v prostoru „napravo“ od ND etablovalo extrémně pravicové filoautoritářské uskupení Národní formace (EP), což v následujících letech významnou měrou ovlivnilo volebně-politickou strategii Nové demokracie (ND).
 7. Srv. např. Featherstone, K. (1990): *Political Parties and Democratic Consolidation in Greece*, in: Pridham, G. (red.): *Securing Democracy. Political Parties and Democratic Consolidation in Southern Europe*, Routledge, London, s. 179–202.
 8. Mavrogordatos, G. T. (1984): *The Greek Party System: A Case of „Limited but Polarized Pluralism“?*, in: Bartolini, S., Mair, P. (red.): *Party Politics in Contemporary Western Europe*, Frank Cass, London, s. 161.
 9. *Cit. d.*, s. 157.
 10. Papadopoulos, Y. (1991): *The Decline of Small Parties and the Emergence of Two-Partyism in Greece*, in: Müller-Rommel, F., Pridham, G. (red.): *Small Parties in Western Europe. Comparative and National Perspectives*, Sage Publications, London, zvl. s. 201.
 11. Wenturis, N. (1984): *Das politische System Griechenlands. Eine soziopolitische Analyse*, Kohlhammer, Stuttgart, zvl. s. 148, tab. č. 1.
 12. Neoliberálové představovali malou „osobní stranu“ soustředěnou kolem K. Mitsotakise. Zprvu se ve volbách pokoušeli (částečně úspěšně) prosadit jako nezávislí kandidáti, pak se chtěli uplatnit jakožto samostatná operační jednotka řecké stranické soustavy, nicméně uspěli jen v tradiční baště venizelovského liberalismu, na Krétě. Jako malá „osobní strana“ s omezenou klientelou byli pak kooptováni ND, kde se Mitsotakisovi posléze – v důsledku prodloužené nástupnické krize ve vedení ND – podařilo zaujmout čelnou pozici. Srv. Papadopoulos (1991), s. 181–182, 189.
 13. Sociálně-demokratická orientace KODISO nebyla na překážku migraci představitelů této strany v prostoru pravého středu až levého středu, včetně úzké spolupráce s ND.
 14. Wenturis, N. (1984): *Das politische System Griechenlands. Eine soziopolitische Analyse*, Kohlhammer, Stuttgart, zvl. s. 321.
 15. *Cit. d.*, s. 149. V této souvislosti je třeba připomenout, že obnovená EDA se pokoušela v polovině sedmdesátých let znovu prosadit, ale tehdejší podmínky jednoznačně nepřály jejímu výraznému uplatnění v rámci řecké levice. Sjedená demokratická levice proto skončila jako okrajová politická strana; její potenciál byl již předtím fatálně podlomen odchodem komunistů v souvislosti s legalizací činnosti Komunistické strany Řecka.
 16. N. Wenturis uvedl, že v podle výzkumů z r. 1981 12,2% voličů PASOK tuto formaci považovalo za „liberální“, 46,1% za „socialistickou“, 29,3% za „marxisticko-socialistickou“. Viz Wenturis (1984), s. 252.
 17. Viz Linz, J., Montero, J. R. (1999): *The Party Systems of Spain: Old Cleavages and New Challenges*, Estudio/Working Paper 1999/138, June 1999, CEACS IJM, Madrid, zvl. s. 16.
 18. Viz Linz, Montero (1999), zvl. s. 14–16; Montero, J. R. (1998): *Stabilising the Democratic Order: Electoral Behaviour in Spain*, Estudio/Working Paper 1998/123, June 1998, CEACS IJM, Madrid.
 19. Srv. Linz, Montero (1999), s. 16, 19, 36. V únoru 1981 nárokoval UCD 152 104 členů (pro srovnání PCE měla v r. 1981 181 900 členů – pak však v r. 1986 následoval drastický pokles přibližně na 70 000 členů; PSOE nárokovala 197 200 členů a AP 85 400 členů).
 20. Srv. Linz, Montero (1999), s. 22. Caciagli (1994), s. 138. UCD získal 1 425 248 hlasů (v roce 1979 jeho volební zisk činil 6 292 102 hlasů) a pouhých 11 mandátů (v r. 1979 dosáhl 168 mandátů) v Cortesech (dolní komoře španělského parlamentu).
 21. Srv. podrobněji Attard, E. (1983): *Vida y muerte de UCD*, Editorial Planeta, Barcelona; De Esteban, J., Guerra, L. L. (1982): *Los partidos políticos en la España actual*, Planeta/Istituto de Estudios Económicos, Barcelona.
 22. Viz Hopkin, J. (2000): *From Consensus to Competition: Changing Conceptions of Democracy in the Spanish Transition*, Competing Conceptions of Democracy in the Practice of Politics – ECPR Joint Sessions, Copenhagen April 14–19, 2000.
 23. K širšímu „tranzitologickému“ kontextu role UCD viz Kunc, J. (2000): *Stranické systémy v re/konstrukci. Belgie, Itálie, Španělsko, Československo, Česká republika*, Sociologické nakladatelství, Praha.
 24. Vnitřní konflikty v UCD byly dočasně utlumeny v důsledku pokusu o autoritářský puč v únoru 1981.

25. Omezený rozsah této studie mi nedovoluje podrobněji rozvinout toto téma. Proto v této souvislosti pouze připomínám, že Lidová aliance, narozdíl od UCD, disponovala jakousi „pivotalní stranou“, již byla Spojená strana lidové aliance (PUAP), formace s výrazným personalistickým charakterem (daným výsadním postavením Manuela Fragy Iribarneho). Původně byla AP (před volbami roku 1977) utvářena sedmi stranami (PU de AP; Španělský národní svaz; Španělská demokratická akce; Regionální akce Katalánska; Katalánská jednota; Demokratická strana; Jednota Lleidy). Struktura AP se však měnila, stejně jako okruh jejích „vnějších“ spojenců, což bylo ovlivněno křečovitou snahou Fragova vedení o dosažení liberálně-konzervativní legitimity. Proto také v roce 1979 a 1982 AP přijala strategii vytvoření širších aliancí (Demokratické koalice, CD, resp. Lidové koalice, CP). V roce 1982 AP formálně utvářelo deset členských organizací (Spojená strana lidové aliance; Akce pro Ceutu, Sociální a ekologická změna, Španělská konfederace konzervativních stran, Španělská konzervativní strana; Pokroková demokratická strana; Regionalistická strana Kastílie a Leónu; Španělská sociální reforma; Španělská obnova; Demokratická a lidová liberální jednota Ibizy a Formentery). Lidová koalice (CP) byla pak postavena na ose AP – Lidová demokratická strana (PDP) na celospañělské úrovni, s několika regionálními spojenci (Regionalistická aragonská strana, PAR, Valencijský svaz, UV, Svaz navarrského lidu, UPN) v příslušných oblastech. Srv. Martínez, J. L., Gallego, S. (1977): *Los siete magníficos*, Ed. Cambio 16, Madrid; De Esteban, Guerra (1982).
26. Bar, A. (1984): *The Emerging Spanish Party System: Is There a Model?*, in: Bartolini, S., Mair, P. (red.): *Party Politics in Contemporary Western Europe*, Frank Cass, London, s. 131–132.
27. Srv. Hopkin (2000); Linz, Montero (1999).
28. Viz Bar (1984), zvl. s. 144, 148.
29. *Cit. d.*, s. 148.
30. Viz Hopkin, J. (1999): *Spain: Political Parties in a Young Democracy*, in: Broughton, D., Donovan, M. (red.): *Changing Party Systems in Western Europe*, Pinter, London, New York, s. 222–223. Za povšimnutí stojí také interpretace zdůrazňující značný podíl zdánlivě iracionálního chování elit UCD (a CDS) na volební porážce centristů. Navzájem znepřátelené elity UCD a CDS totiž nepovažovaly – v daném kontextu – za primární maximalizaci svého volebního potenciálu, což je vedlo k tomu, že vědomě nepřizpůsobily své strategie pobídkám volebního systému, penalizujícího malé strany s geograficky nekoncentrovanou voličskou podporou. Viz Gunther, R. (1989): *Electoral Laws, Party Systems, and Elites: The Case of Spain*, The American Political Science Review, LXXXIII, n. 3, September 1989, zvl. s. 845–849.
31. Linz, Montero (1999), zvl. s. 25, 30–31. Podrobněji viz též Gunther, R., Sani, G., Shabad, G. (1988): *Spain After Franco. The Making of a Competitive Party System*, University of California Press, Berkeley, zvl. s. 423–427.
32. Srv. Linz, Montero (1999), s. 30–31; Kunc, J. (2000): *Stranické systémy v re/konstrukci. Belgie, Itálie, Španělsko, Československo, Česká republika*, Sociologické nakladatelství, Praha, s. 161.
33. Srv. zejména Linz, Montero (1999), zvl. s. 4–9. Srv. také Gunther, R., Montero, J. R. (2000): *The Anchors of Partisanship: A Comparative Analysis of Voting Behavior in Four Southern European Democracies*, Estudio/Working Paper 2000/150, March 2000, CEACS IJM, Madrid; Gunther, R., Sani, G., Shabad, G. (1988): *Spain After Franco. The Making of a Competitive Party System*, University of California Press, Berkeley.
34. Viz Linz, Montero (1999), s. 8.
35. *Cit. d.*, s. 9.
36. Bar (1984), s. 150–151.
37. Viz Linz, Montero (1999), s. 20.
38. K pojetí vedlejších pólů viz Strmiska, M. (1998b): *Póly, polarita a utváření středo- a východoevropských multipartismů*, Politologický časopis, V, č. 4, zvl. s. 351–355. Za zmínku v této souvislosti stojí rovněž to, že v portugalském případě někteří autoři dokonce hovořili o tendenci k „nedokonalému“ dvoustranickému systému. Srv. Magone (1999), s. 239.
39. Někteří badatelé zdůrazňovali ovšem v této souvislosti – vedle stability čtyřstranického formátu – zranitelnost portugalské stranické soustavy působením (podle jejich názoru relativně vysoké) vnitro- a meziblokové volatility, což je vedlo k charakteristice portugalského systému politických stran jako zároveň „ultrastabilního a fluidního“. Srv. Magone (1998), zvl. s. 229.

40. Srv. Magone (1999), s. 241.
41. Viz Reis, A. (1994): *O poder central*, in: Reis, A. (red.): *Portugal 20 anos de democracia*, Círculo de leitores, místo vyd. neuvedeno (Lisboa), s. 84.
42. Srv. D'Oliveira Martins, G. (1994): *Os partidos políticos*, in: Reis, A. (red.): *Portugal 20 anos de democracia*, Círculo de leitores, místo vyd. neuvedeno (Lisboa), s. 145; Magone, J. M. (1998): *The Logics of Party System Change in Southern Europe*, in: Pennings, P., Lane, J.-E. (red.): *Comparing Party System Change*, Routledge/ECPR, London, New York, s. 229.
43. Je zřejmé, že „neklasifikovatelnost“ PSD byla zcela jiného řádu, než kupříkladu jisté obtíže s ideově-programovou charakteristickou ND či UCD.
44. Ponechávám zde stranou problém odlišného pojmání a definování (včetně momentu „operacionalizace“) jednotlivých druhů voličské volatility.
45. Zpracováno na základě dat obsažených v práci Gunthera a Montera (2000), zvl. s. 9.
46. Viz kupříkladu Gunther, Montero (2000); Linz, Montero (1999); Montero, J. R. (1998): *Stabilising the Democratic Order: Electoral Behaviour in Spain*, Estudio/Working Paper 1998/123, June 1998, CEACS IJM, Madrid; Morlino, L. (1992): *Partiti e consolidamento democratico nel Sud Europa*, in: Calise, M. (red.): *Come cambiano i partiti*, il Mulino, Bologna, s. 243–274, atd.
47. Suárezův CDS ovšem představoval formaci odštěpenou od UCD. Tato okolnost hrála z hlediska pokusů o reagraci centristických elit i elektorátu důležitou (převážně negativní) roli nejen v roce 1982, nýbrž i později.
48. Pokud jde například o vztah mezi EDIK a PASOK, resp. o charakteristiku přesunu voličů od EDIK k PASOK ve volbách roku 1977 a 1981, v tomto případě platí, že je třeba vyhnout se uplatňování ideologické klasifikace „za každou cenu“.
49. Pro přehlednost jsem zvolil diferenciaci pěti sektorů či zón zhruba odpovídajících levici – levému středu – středu – pravému středu – pravici. Z důvodů zmíněných v textu článku jsem rezignoval na „přesné“ vyjádření „zprůměrované“ identifikace jednotlivých formací a spokojil jsem se s jejich umístěním do jednotlivých sektorů. V případě Portugalska jsem nevezal v úvahu umístění PRD, nakolik expanze této strany byla dočasná a spadala do období, jímž se v tomto článku podrobněji nezabývám. Nebral jsem také v úvahu španělské regionální strany. V případě „fecké fáze B“ je popsán stav od roku 1981 do přelomu osmdesátých a devadesátých let. Tabulka byla zpracována s využitím dat a přehledů obsažených v pracích Gunther, Montero (2000); Linz, Montero (1999); Wagschal, U. (1998): *Parties, Party Systems and Policy Effects*, in: Pennings, P., Lane, J.-E. (red.): *Comparing Party System Change*, Routledge/ECPR, London, New York, s. 62–78. Srv. také Wenturis (1984).
50. Rozlišení, resp. přiznání statutu hlavních a/nebo vedlejších pólů je v některých případech sporné; v uvedené tabulce nemohly být detailně zachyceny proměny statutu formací-pólů v rámci jednotlivých fází vývoje příslušné stranicko-politické soustavy.
51. Tento moment je nepřehlédnutelný zejména v případě španělské stranicko-politické soustavy (v období od druhé poloviny sedmdesátých do r. 1982, případně až do počátku devadesátých let XX. století). Při této příležitosti byly různými autory postupně aplikovány například téměř všechny koncepty ze sartoriovské typologie, vztahující se ke kompetitivním stranickým systémům; bohužel se vcelku nevalným výsledkem – kromě nechtěné, nepřímé diskvalifikace této typologie, eventuálně pak kompromitování pokusů o typovou charakteristiku postautoritářských stranických soustav vůbec. Srv. přehled podaný Paulem Heywoodem: Heywood, P. (1995): *The Government and Politics of Spain*, Macmillan, Basingstoke, zvl. s. 173–175. Srv. také Linz, Montero (1999).
52. Inspiraci lze najít kupříkladu v pracích R. Y. Hazana či H. Kemana. Viz Hazan, R. Y. (1996): *Does Center Equal Middle?: Towards a Conceptual Delineation, with Application to West European Party Systems*, Party Politics, II, n. 2, April 1996, s. 209–228; Hazan, R. Y. (1997): *Centre Parties: Polarization and Competition in European Parliamentary Democracies*, Continuum IPG, London; Keman, H. (1994): *The Search for the Centre: Pivot Parties in West European Party Systems*, West European Politics, XVII, n. 4, October 1994, s. 124–148.
53. K této problematice viz podnětné úvahy Paola Farnetiho. Farneti, P. (1993): *Il sistema dei partiti in Italia, 1946–1979*, il Mulino, Bologna, nové vydání, zvl. s. 22–24, 41–42, 219.

Seznam vybrané literatury

- Ágh, A. (1992): *The Emerging Party Systems in East Central Europe*, Budapest Papers on Democratic Transition No. 13, Hungarian Electronic Library (<http://www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/politika/>).
- Alvira Martín, F., Horteiz, K., Peña Fernández, M., Espinosa Gil, L. (1978): *Partidos políticos e ideologías. Un análisis de la evolución de la ideología política de los españoles*, CIS, Madrid.
- Amodia, J. (1990): *Personalities and Slogans: The Spanish Election of October 1989*, West European Politics, XIII, n. 2, April 1990, s. 293–298.
- Attard, E. (1983): *Vida y muerte de UCD*, Editorial Planeta, Barcelona.
- Bar, A. (1984): *The Emerging Spanish Party System: Is There a Model?*, in: Bartolini, S., Mair, P. (red.): *Party Politics in Contemporary Western Europe*, Frank Cass, London, s. 128–155.
- Barnes, S. H., McDonough, P., López Piña, A.: *The Development of Partisanship in New Democracies: The Case of Spain*, American Journal of Political Science, XXIX, n. 4, November 1985, s. 695–720.
- Baum, M. A., Freire, A. (1999): *Political Parties & Cleavage Structures: The Portuguese Regionalization Referendum of 1998 in Comparative Perspective*, APSA Papers.
- Bozókí, A., Lomax, B. (1996): *The Revenge of History. The Portuguese, Spanish and Hungarian Transitions – Some Comparisons*, in: Pridham, G., Lewis, P. G. (red.): *Stabilising Fragile Democracies. Comparing New Party Systems in Southern and Eastern Europe*, Routledge, London, New York, s. 196–205.
- Bruneau, T., MacLeod, A. (1986): *Politics in Contemporary Portugal: Parties and the Consolidation of Democracy*, Lynne Rienner, Boulder.
- Caciagli, M. (1994): *Spagna: proporzionale con effetti (finora) maggioritari*, in: Massari, O., Pasquino, G. (red.): *Rappresentare e governare*, il Mulino, Bologna, s. 129–154.
- Colomer, J. M. (1995): *Game Theory and the Transition to Democracy. The Spanish Model*, Edward Elgar, Aldershot, Brookfield.
- Cotta, M. (1992): *Continuità e discontinuità nei sistemi partitici europei*, in: Calise, M. (red.): *Come cambiano i partiti*, il Mulino, Bologna, s. 207–241.
- Cotta, M. (1996): *Structuring the New Party Systems after the Dictatorship. Coalitions, Alliances, Fusions and Splits during the Transition and Post-Transition Stages*, in: Pridham, G., Lewis, P. G. (red.): *Stabilising Fragile Democracies. Comparing New Party Systems in Southern and Eastern Europe*, Routledge, London, New York, s. 69–99.
- Daalder, H. (1984): *In Search of the Center of European Party Systems*, The American Political Science Review, LXXVIII, n. 1, March 1984, elektronická verze (s. 92–109).
- De Esteban, J., Guerra, L. L. (1982): *Los partidos políticos en la España actual*, Planeta/Istituto de Estudios Económicos, Barcelona.
- D'Oliveira Martins, G. (1994): *Os partidos políticos*, in: Reis, A. (red.): *Portugal 20 anos de democracia*, Círculo de leitores, místo vyd. neuvedeno (Lisboa), s. 136–151.
- Farneti, P. (1993): *Il sistema dei partiti in Italia, 1946–1979*, il Mulino, Bologna, nové vydání.
- Featherstone, K. (1990): *Political Parties and Democratic Consolidation in Greece*, in: Pridham, G. (red.): *Securing Democracy. Political Parties and Democratic Consolidation in Southern Europe*, Routledge, London, s. 179–202.
- Featherstone, K. (1994): *The Greek Election of 1993: Backwards or Forwards?*, West European Politics, XVII, n. 2, April 1994, s. 204–211.
- Fry, E. H., Raymond Gregory, A. (1980): *The Other Western Europe. A Political Analysis of the Smaller Democracies*, ABC-Clío, Santa Barbara, Oxford.
- Gallagher, T. (1996): *The Emergence of New Party Systems and Transitions to Democracy. Romania and Portugal Compared*, in: Pridham, G., Lewis, P. G. (red.): *Stabilising fragile democracies. Comparing new party systems in Southern and Eastern Europe*, Routledge, London, New York, s. 206–228.
- Gillespie, R. (1989): *The Spanish Socialist Party. A History of Factionalism*, Clarendon Press, Oxford.
- Gladish, K. (1996): *Portugal: An Open Verdict*, in: Pridham, G. (red.): *Securing Democracy. Political Parties and Democratic Consolidation in Southern Europe*, Routledge, London, s. 104–125.
- Gunther, R. (1985): *Un análisis preliminar de las alteraciones producidas en 1982 en el sistema español de partidos (I)*, Revista de Estudios Políticos, n. e., n. 45, mayo-junio 1985, s. 7–41.

- Gunther, R. (1989): *Electoral Laws, Party Systems, and Elites: The Case of Spain*, The American Political Science Review, LXXXIII, n. 3, September 1989, s. 835–858.
- Gunther, R., Montero, J. R. (2000): *The Anchors of Partisanship: A Comparative Analysis of Voting Behavior in Four Southern European Democracies*, Estudio/Working Paper 2000/150, March 2000, CEACS IJM, Madrid.
- Gunther, R., Sani, G., Shabad, G. (1988): *Spain After Franco. The Making of a Competitive Party System*, University of California Press, Berkeley.
- Hamann, K. (1998): *Civil Society and the Democratic Transition in Spain*, Perspectives on Political Science, XXVII, n. 3, Summer 1998, elektronická verze (s. 135–141).
- Hamann, K. (1999): *Federalists Institutions, Voting Behavior, and Party System in Spain*, Publius, XXIX, n. 1, Winter 1999, elektronická verze (s. 111–137).
- Hazan, R. Y. (1996): *Does Center Equal Middle?: Towards a Conceptual Delineation, with Application to West European Party Systems*, Party Politics, II, n. 2, April 1996, s. 209–228.
- Hazan, R. Y. (1997): *Centre Parties: Polarization and Competition in European Parliamentary Democracies*, Continuum IPG, London.
- Heywood, P. (1995): *The Government and Politics of Spain*, Macmillan, Basingstoke.
- Heywood, P. (1996): *The Emergence of New Party Systems and Transitions to Democracy. Spain in Comparative Perspective*, in: Pridham, G., Lewis, P. G. (red.): *Stabilising fragile democracies. Comparing new party systems in Southern and Eastern Europe*, Routledge, London, New York, s. 145–166.
- Hopkin, J. (1999): *Spain: Political Parties in a Young Democracy*, in: Broughton, D., Donovan, M. (red.): *Changing Party Systems in Western Europe*, Pinter, London, New York, s. 207–231.
- Hopkin, J. (1999): *Party Formation and Democratic Transition in Spain: The Creation and Collapse of the Union of the Democratic Centre*, Macmillan/St. Martin's Press, New York.
- Hopkin, J. (2000): *From Consensus to Competition: Changing Conceptions of Democracy in the Spanish Transition*, Competing Conceptions of Democracy in the Practice of Politics – ECPR Joint Sessions, Copenhagen April 14–19, 2000 (<http://www.essex.ac.uk/ecpr/jointsessions/Copenhagen/papers/wsl/hopkin.PDF>).
- Chao, R. (1976): *Después de Franco, España*, Ediciones Felmar, Madrid.
- Chhiber, P., Torcal, M. (1997): *Elite Strategy, Social Cleavages, and Party Systems in a New Democracy*, Comparative Political Studies, XXX, n. 1, February 1997, elektronická verze (s. 27–54).
- Keman, H. (1994): *The Search for the Centre: Pivot Parties in West European Party Systems*, West European Politics, XVII, n. 4, October 1994, s. 124–148.
- Kunc, J. (2000): *Stranické systémy v rekonstrukci. Belgie, Itálie, Španělsko, Československo, Česká republika*, Sociologické nakladatelství, Praha.
- Lawson, K.: *Cleavages, Parties, and Voters*, in: Lawson, K., Römmele, A., Karasimeonov, G. (red.): *Cleavages, Parties, and Voters. Studies from Bulgaria, the Czech Republic, Hungary, Poland, and Romania*, Praeger, Westport, London, s. 19–34.
- Liebert, U. (1990): *From polarization to pluralism: regional-nationalist parties in the process of democratic consolidation in post-Franco Spain*, in: Pridham, G. (red.): *Securing Democracy. Political Parties and Democratic Consolidation in Southern Europe*, Routledge, London, s. 147–178.
- Linz, J. (1967): *The Party System of Spain: Past and Future*, in: Lipset, S. M., Rokkan, S. (red.): *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*, The Free Press/Collier-Macmillan, New York, London, s. 197–282.
- Linz, J. (1978): *Il sistema partitico spagnolo*, Rivista Italiana di Scienza Politica, VIII, n. 3, dicembre 1978, s. 363–414.
- Linz, J. (1980): *The New Spanish Party System*, in: Rose, R. (red.): *Electoral Participation: A Comparative Analysis*, Sage, London, s. 101–190.
- Linz, J., Montero, J. R. (1999): *The Party Systems of Spain: Old Cleavages and New Challenges*, Estudio/Working Paper 1999/138, June 1999, CEACS IJM, Madrid.
- Lipset, S. M., Rokkan, S. (1967): *Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments: An Introduction*, in: Lipset, S. M., Rokkan, S. (red.): *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*, The Free Press/Collier-Macmillan, New York, London, s. 1–64.

- Lyrintzis, Ch. (1989): *PASOK in power: the loss of the „third road to socialism“*, in: Gallagher, T., Williams, A. M. (red.): *Southern European Socialism*, Manchester University Press, Manchester, s. 34–56.
- Magone, J. M. (1998): *The Logics of Party System Change in Southern Europe*, in: Pennings, P., Lane, J.-E. (red.): *Comparing Party System Change*, Routledge/ECPR, London, New York, s. 217–240.
- Magone, J. M. (1999): *Portugal: Party System Installation and Consolidation*, in: Broughton, D., Donovan, M. (red.): *Changing Party Systems in Western Europe*, Pinter, London, New York, s. 232–254.
- Mainwaring, S. (1999): *Rethinking Party Systems in the Third Wave of Democratization. The Case of Brazil*, Stanford University Press, Stanford.
- Mair, P. (1997): *Party System Change. Approaches and Interpretations*, Clarendon Press, Oxford.
- Manuel, P. Ch. (1996): *The Challenges of Democratic Consolidation in Portugal. Political, Economic and Military Issues, 1976–1991*, Praeger, Westport, London 1996.
- Maravall, J. M., Santamaria, J. (1986): *Political Cleavage in Spain and the Prospects for Democracy*, in: O'Donnell, G., Schmitter, Ph., Whitehead, L. (red.): *Transitions from Authoritarian Rule: Southern Europe*, John Hopkins University Press, Baltimore, s. 71–108.
- Martinez, J. L., Gallego, S. (1977): *Los siete magnificos*, Ed. Cambio 16, Madrid.
- Mavrogordatos, G. T. (1984): *The Greek Party System: A Case of „Limited but Polarized Pluralism“?*, in: Bartolini, S., Mair, P. (red.): *Party Politics in Contemporary Western Europe*, Frank Cass, London, s. 156–169.
- McDonough, P., Barnes, S. H., López Piña, A.: *Authority and Association: Spanish Democracy in Comparative Perspective*, Journal of Politics, XLVI, n. 3, August 1984, s. 652–688.
- Montero, J. R. (1986): *El sub-triunfo de la derecha: Los apoyos electorales de AP-PDP*, in: Linz, J. a další (red.): *Crisis y cambio: electores y partidos en la España de los años ochenta*, Centro de Estudios Constitucionales, Madrid, s. 345–432.
- Montero, J. R. (1998): *Stabilising the Democratic Order: Electoral Behaviour in Spain*, Estudio/Working Paper 1998/123, June 1998, CEACS IJM, Madrid.
- Montero, J. R., Gunther, R., Torcal, M. (1997): *Democracy in Spain: Legitimacy, Discontent and Disaffection*, Estudio/Working Paper 1997/100, June 1997, CEACS IJM, Madrid.
- Morlino, L. (1992): *Partiti e consolidamento democratico nel Sud Europa*, in: Calise, M. (red.): *Come cambiano i partiti*, il Mulino, Bologna, s. 243–274.
- Morlino, L. (1998): *Democracy between Consolidation and Crisis: Parties, Groups and Citizens in Southern Europe*, Oxford University Press, Oxford.
- Morodo, R. (1979): *Los partidos políticos en España*, Politeia, Barcelona.
- Mudde, C. (2000): *Stranická rodina: rámcová analýza*, Politologická revue, VI, č. 1, červen 2000, s. 78–93.
- Müller-Rommel, F., Pridham, G. (red.): *Small Parties in Western Europe. Comparative and National Perspectives*, Sage Publications, London, s. 174–202.
- Pallares, F., Montero J. R., Llera, F. J.: *Non State-Wide Parties in Spain: An Attitudinal Study of Nationalism and Regionalism*, Publius, XXVII, n. 4, Fall 1997, elektronická verze (s. 135–169).
- Pennings, P. (1998): *The Triad of Party System Change: Votes, Office and Policy*, in: Pennings, P., Lane, J.-E.: *Comparing Party System Change*, Routledge, London, New York, s. 79–100.
- Pérez-Nievas, S., Fraile, M. (2000): *Is the Nationalist Vote Really Nationalist? Dual Voting in Catalonia, 1980–1999*, Estudio/Working Paper 2000/147, March 2000, CEACS IJM, Madrid.
- Pridham, G., Verney, S.: *The Coalitions of 1989–90 in Greece: Inter-Party Relations and Democratic Consolidation*, West European Politics, XIV, n. 4, October 1991, s. 42–69.
- Ramírez, M. (1991): *Sistema de Partidos en España (1931–1990)*, Centro de Estudios Constitucionales, Madrid.
- Reis, A. (1994): *O poder central*, in: Reis, A. (red.): *Portugal 20 anos de democracia*, Circulo de leitores, misto vyd. neuvvedeno (Lisboa), s. 74–89.
- Sánchez-Cuenca, I. (1999): *The Logic of Party Moderation*, Estudio/Working Paper 1999/135, June 1999, CEACS IJM, Madrid.
- Sartori, G. (1976): *Parties and Party Systems. A Framework for Analysis, I.*, Cambridge University Press, Cambridge.

- Spourdalakis, M. (1988): *The Rise of the Greek Socialist Party*, Routledge, London.
- Spourdalakis, M. (1996): *Securing Democracy in Post-Authoritarian Greece. The Role of Political Parties*, in: Pridham, G., Lewis, P. G. (red.): *Stabilising Fragile Democracies. Comparing New Party Systems in Southern and Eastern Europe*, Routledge, London, New York, s. 167–185.
- Strmiska, M. (1998a): *Regionální strany a stranické systémy: Španělsko, Itálie, Velká Británie a Severní Irsko*, CDK, Brno.
- Strmiska, M. (1998b): *Póly, polarita a utváření středo- a východoevropských multipartismů*, Politologický časopis, V, č. 4, 347–365.
- Strmiska, M. (1999a): *Pluralita, polarita a geneze nových středo- a východoevropských systémů politických stran. Několik teoreticko-metodologických poznámek*, in: Strmiska, M. (red.): *Postkomunistické stranické soustavy a politická pluralita*, MPÚ Masarykova univerzita, Brno, s. 11–36.
- Strmiska, M. (1999b): *Fragmentace a polarita v latinskoamerických systémech politických stran*, Politologický časopis, VI, č. 1, 4–30.
- Strmiska, M. (1999c): *Nacionalistické strany a stranicko-politický systém v soudobém Španělsku*, in: Dančák, B., Fiala, P. (red.): *Nacionalistické politické strany v Evropě*, CDK, Brno, s. 11–24.
- Waller, M. (1994): *Groups Parties and Political Change in Eastern Europe from 1977*, in: Pridham, G., Vanhanen, T. (red.): *Democratization in Eastern Europe. Domestic and International Perspectives*, Routledge, London, New York, s. 38–62.
- Waller, M. (1996): *Party Inheritances and Party Identities*, in: Pridham, G., Lewis, P. G. (red.): *Stabilising Fragile Democracies. Comparing New Party Systems in Southern and Eastern Europe*, Routledge, London, New York, s. 23–43.
- Wagschal, U. (1998): *Parties, Party Systems and Policy Effects*, in: Pennings, P., Lane, J.-E. (red.): *Comparing Party System Change*, Routledge/ECPR, London, New York, s. 62–78.
- Wenturis, N. (1984): *Das politische System Griechenlands. Eine soziopolitische Analyse*, Kohlhammer, Stuttgart.
- Zervakis, P. (1995): *Das griechische Parlament. Kontinuität und Wandel seit 1974*, in: Steffani, W., Thaysen, U. (red.): *Demokratie in Europa: Zur Rolle der Parlamente*, Westdeutscher Verlag, Opladen, s. 232–261.

Zkratky názvů vybraných stranicko-politických formací

Portugalsko: AD (Demokratická aliance); APU (Aliance spojeného lidu); CDS (Sociální demokratický střed); FRS (Socialistická a republikánská fronta); MDP (Portugalské demokratické hnutí); PCP (Portugalská komunistická strana); PDC (Strana křesťanské demokracie); PP (Lidová strana); PPM (Lidová monarchistická strana); PPD (Lidová demokratická strana); PRD (Strana demokratické obnovy); PS (Socialistická strana); PSD (Sociálně-demokratická strana);

Řecko: EDA (Sjednocená demokratická levice); EDIK (Svaz demokratického středu); EK (Svaz středu); EK-ND (Svaz středu – Nové síly); ERE (Národní radikální svaz); KKE (Komunistická strana Řecka); KKE es. (Komunistická strana Řecka – vnitřní); KKE ex. (Komunistická strana Řecka – vnější); KODISO (Strana demokratického socialismu); KP (Pokroková strana); ND (Nová demokracie); NF (Národní formace); PASOK (Panhellénské socialistické hnutí);

Španělsko: AC (Akce pro Ceutu); ADE (Španělská demokratická akce); AP (Lidová aliance); ARC (Regionální akce Katalánska); AREX (Extremadurská regionální akce); CD (Demokratická koalice); CEPS (Španělská konfederace konzervativních stran); CEyS (Sociální a ekologická změna); CiU (Konvergence a Jednota); CP (Lidová koalice); EE (Levice Baskicka); ERC (Republikánská levice Katalánska); FPD (Federace liberálních a demokratických stran);

FSD (Sociálně-demokratická federace); HB (Lidová jednota); PANCAL (Regionalistická strana Kastílie a Leónu); PAR (Regionalistická aragonská strana); PCE (Komunistická strana Španělska); PCE (Španělská konzervativní strana); PD (Demokratická strana); PDC (Křesťansko-demokratická strana); PDP (Lidová demokratická strana); PDP (Pokroková demokratická strana); PGI (Nezávislá galicijská strana); PL (Liberální strana); PP (Lidová strana); PPL (Liberální pokroková strana); PSD (Sociálně-demokratická strana); PSDI (Nezávislá sociálně-demokratická strana); PSLA (Andaluzská sociálně-liberální strana); PSOE (Španělská dělnická socialistická strana); PSP (Lidová socialistická strana); PUAP (Spojená strana Lidové aliance); RE (Španělská obnova); RSE (Španělská sociální reforma); S'Unió (Demokratická a lidová liberální jednota Ibizy a Formentery); UC (Kanárský svaz); UC (Katalánská jednota); UCD (Svaz demokratického středu); UDM (Demokratický svaz Murcie); UL (Jednota Lleidy); UL (Liberální svaz); UN (Národní svaz); UNE (Španělský národní svaz); UPN (Svaz navarrského lidu); USDE (Španělský sociálně-demokratický svaz); UV (Valencijský svaz).

Summary:

Poles and Polarity in Post-Authoritarian Multipartisms (Polarity, Centrism and Transformation of the Center in the Greek, Spanish and Portuguese Party Arrangements)

The paper discusses a set of issues related to the making of major and minor poles and of emerging patterns of party competition in post-authoritarian party arrangements in Greece, Spain and Portugal in late 1970s and early 1980s. A special attention is paid to the role of centrist and centre-positioned parties and/or alliances. Although some common points could be identified, the early post-authoritarian party systems in Greece, Spanish and Portugal showed rather individual dynamics with respect to development of configuration of poles and of prevailing patterns of party competition and co-operation. In order to assess properly the dynamics, outcomes and mid- and long-term impacts of processes of reproduction and/or transformation of configuration of poles, the identities and properties of individual poles and their interaction fields should be analyzed thoroughly. It seems that a key role has been played in this respect by elements of heterogeneity within ideologically defined areas and by historically determined organizational deficits persisting within party families. The making and successful reproduction of major post-authoritarian party poles required capacities to occupy and control effectively large and heterogeneous sectors of political space. This was an extremely difficult task, especially for early post-authoritarian centre-based formations (e.g. the Spanish UCD in a position of major pole, the Greek EDIK in a position of minor pole) which, in the end, proved to be too much vulnerable. The elimination of these compounded poles could be regarded, in the long run, a prerequisite for an effective (but not necessarily symmetrical) re-structuring of party systems and for establishing of relatively stable patterned interactions of major party and political actors.